
Plan upravljanja katedralnim kompleksom - Eufrazijanom u Poreču

---

Za rezultate projekta EX.PO AUS i turističke destinacije UNESCO lokaliteta na Jadranu

---

Institut za razvoj i međunarodne odnose -IRMO

IPA OP Prekogranična suradnja Adriatic
2007-2013

Projekt "Širenje mogućnosti jadranskih UNESCO
lokaliteta -EX.PO AUS"

ožujak 2014.

IRMO

Distribucija

Ograničena – članovi projektnog tima, Istarska županija

Autori

Daniela Angelina Jelinčić, Ivan Matejčić, Feđa Vukić, Sanja Tišma, Marijo Polić

Hvala svim članovima Radne grupe

Bez njih, ovaj bi Plan bilo puno teže realizirati

Sadržaj

Sažetak.....	4
Opis lokaliteta.....	5
Upravljačka struktura	16
Strategija upravljanja.....	18
Akcijski plan	22
Mehanizmi zaštite i obnove	30
Edukacija, informiranje i izgradnja javne svijesti.....	43
Resursi	45
Održivo korištenje i vizija za budućnost	48
Literatura	53
Annex.....	57

Sažetak

Ovaj Plan upravljanja katedralnim kompleksom – Eufrazijanom u Poreču izrađen je za potrebe projekta **Širenje mogućnosti jadranskih UNESCO lokaliteta - Extension of Potentiality of Adriatic UNESCO Sites (EX.PO AUS)** koji se financira iz programa prekogranične suradnje IPA ADRIATIC 2007-2013, a koji ima za cilj uspostaviti mrežu suradnje UNESCO-ovih lokaliteta na Jadranskom moru (uključujući one koji tek priželjkuju to priznanje), kako bi se razvijale i razmjenjivale visokokvalitetne tehničke i upravljačke vještine s ciljem stvaranja dugoročne zajedničke strategije za održivu valorizaciju lokaliteta. Plan je dio širih zadataka u okviru EX.PO AUS projekta te predstavlja koncepte i oruđa za održivo upravljanje ovim UNESCO-ovim lokalitetom što je preduvjet za postizanje projektnog cilja umrežavanja s ostalim UNESCO-ovim lokalitetima na Jadranu te razmjene znanja.

Plan sadrži opis lokaliteta i upravljačke strukture katedralnog kompleksa Eufrazijane odnosno strategiju upravljanja lokalitetom koja se odnosi prvenstveno na mehanizme zaštite, a onda i njeno korištenje od strane lokalne zajednice i posjetitelja. Na temelju SWOT analize detektirani su problemi i potrebe upravljanja lokalitetom te je predložen akcijski plan za razdoblje 2014.-2020. Posebna važnost dana je edukaciji, informiranju i izgradnji javne svijesti o značenju katedralnog kompleksa Eufrazijane, a naglasak je stavljen na kontinuitet u održavanju i održivom budućem korištenju lokaliteta kako bi se sačuvala sve vrijednosti koje posjeduje. Isto je komplementirano opisom resursa, kao i inovativnim prijedlozima za daljnje upravljanje.

Opis lokaliteta

Analiza lokacije – opće informacije, Kompleks i grad Poreč

Kompleks Eufrazijeve bazilike leži unutar stare gradske jezgre grada Poreča. Poreč je smješten na središnjem dijelu zapadne obale Istarskog poluotoka, između ušća rijeke Mirne na sjeveru i Limskog kanala na jugu, u Republici Hrvatskoj. Od glavnog je grada Zagreba udaljen 243 kilometra, od Venecije 100, a od Ravene 125 kilometara. Porečka regija ili *Poreština* pokriva 142 km², s obalom dugom 37 km, od rijeke Mirne kod Novigrada na sjeveru do Funtane i Vrsara na jugu. Godine 1902. izgrađena je uskotračna željeznička linija od Trsta do Poreča, po imenu *Parenzana*, no ukinuta je 1935. tako da je danas najbliža željeznička pruga u Pazinu, koji je ujedno i sjedište Istarske županije. Najbliža zračna luka je ona u Puli. Cestovnim putem, do Poreča se danas dolazi tzv. Istarskim ipsilonom, autoputom koji povezuje cijelu Istru.

Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011. godine Poreč ima 16 696 stanovnika. Od toga je 11 787 radno sposobno stanovništvo prosječne starosti 41,2 godine. Što se narodnosti tiče, u Poreču je najveći broj Hrvata (12 492), a slijedi ih 566 Srba (3,39%), 540 Talijana (3,23%) i 446 Albanaca (2,67%).

Poreč je od pamtivijeka središte porečkoga agera, važno gospodarsko središte, jedno vrijeme čak i upravno sjedište Istre, ali i crkveni centar najvećeg hrvatskog poluotoka. On ima najstarije biskupsko središte u Istri i sjeverozapadnom dijelu Hrvatske i jedinstveno umjetničko dostignuće crkvene arhitekture V./VI. stoljeća koje je, gotovo u cijelosti sačuvano, Eufrazijevu baziliku. Ona je 1997. upisana na UNESCO-ov popis svjetske graditeljske baštine. Iako možda i postoje starije katedrale ovog tipa, niti jedna nije, u toj mjeri, sačuvala katedralni sklop s nizom liturgijskih građevina koje i danas služe istoj svrsi kao i u vrijeme nastanka. Više od sedamnaest stoljeća svjedoči vremenu, a i danas je sjedište Porečko-pulske biskupije.

Znanost: okolina – klima, hidrologija, geologija i geomorfologija, tlo – opis kontekstualnih datosti

Klima je u Poreču blaga mediteranska, a karakteriziraju je topla i sušna ljeta te blage i ugodne zime. Prosječne se temperature kreću od zimskih 6 °C do ljetnih 26 °C. Temperatura mora najniža je u ožujku kada se kreće od 9,3°C do 11,1 °C, najviša u kolovozu od 23,3°C do 24,1°C. Salinitet mora prosječno iznosi od 36 do 38 promila.

Klimatski podaci za Poreč												
Mjesec	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Max. temperatura zraka [°C]	9	9	12	16	20	24	30	28	23	20	14	10
Srednja temperatura zraka [°C]	6	6	8	12	16	20	26	24	18	14	10	7
Min. temperatura zraka [°C]	2	1	3	6	11	14	19	17	13	8	6	3
Temperatura mora [°C]	10	9	9	12	19	23	25	25	24	20	17	13
Srednja količina oborina [mm]	82	62	69	92	70	67	16	23	72	75	82	76

Tablica 1. Klimatski podaci za Poreč

Prosječna količina sunčeva sjaja iznosi 2 388 sati. Zbog dužine dana i prevage vedrog vremena, insolacija je najduža tijekom ljeta. Karakteristični vjetrovi su bura (vjetar puše od sjevera k jugu i donosi vedro vrijeme), jugo (topli vjetar, koji donosi kišu) i maestral (puše ljeti s kopna na more). Prosječna godišnja količina oborina od 920 mm jednakomjerno je raspoređena tijekom cijele godine pa je vegetacija veoma bujna. Duž obale i na otocima prevladavaju borove šume i prepoznatljiva zelena makija. Tlo je vapnenačko, a prekriva ga crvena zemlja.

Blizina mora, česte poplave i klimatski uvjeti nikada nisu išli u korist kompleksa Eufrazijeve bazilike. Tome valja pridodati i česta iskapanja tijekom stoljeća pa postaje jasno koliko je raznih čimbenika bilo potrebno uskladiti da se kompleks očuva do današnjeg dana.

U blizini Poreča nalazi se i jedini otvoreni geološki spomenik u Istri, špilja Baredine, te Lijski kanal, morski zaljev, nastao djelovanjem rijeke Pazinčice, a kojeg često nazivaju fjordom, iako on to nije. On ulazi u unutrašnjost 12 km te se u njemu ponekad nalaze gromade kvarca koje izloži djelovanje mora.

Gospodarska su osnova u Poreču trgovina i posebice turizam. U lijepoj, borovima okruženoj uvali južno od grada su kupalište i prostrani kamp, a još južnije turistički kompleksi Plava laguna i Zelena laguna. Sjeverno od grada je turističko naselje Pical.

Informacije iz područja kulture – antropologija, etnografija, povijest

Najstariji nalazi prisustva čovjeka u okolici Poreča datiraju od prije 4000 godina, a nalaze se na nalazištima Picugi i Mordele, brežuljcima gdje su pronađeni ostaci građevina, grobovi, keramika, oruđe i oružje, a koji su pripadali za sada nepoznatoj civilizaciji i Histrima, drevnom narodu, koji je taj kraj naselio nakon njih.

Sačuvani zapisi starogrčkih povjesničara i geografa iz VI. i IV. stoljeća prije Krista, spominju malo ribarsko selo na tom mjestu. Na njegovom je mjestu postojalo i ranije naselje. Potom je to bio tzv. oppidum rimskih građana, ali je vrlo brzo, za careva Cezara ili Augusta, postao municipij, da bi u I. stoljeću, uz Trst i Pulu, bio i službeno proglašen gradom te administrativnim i gospodarskim središtem rimske kolonije – *Colonia Iulia Parentium*. Rimljani su grad izgradili s pravilnom pravokutnom mrežom ulica. I danas je sačuvan pravilan geometrijski raspored ulica, uzdužnog Decumanusa i poprečne ulice Cardo. Ulica Decumanus spajala je trg Marafor u zapadnom dijelu grada sa kopnenim gradskim vratima na njenom istočnom kraju. Na trgu Marafor nalazio se rimski Forum sa hramovima rimskim bogovima, a sačuvana je i romanička kuća te nekoliko mletačkih gotičkih palača.

Od III. do IV. stoljeća Poreč postaje sjedište biskupije. U IV. stoljeću sagrađena je i kršćanska katedrala, na čijim je temeljima kasnije nastala Eufrazijeva bazilika, a izgrađene su i zidine.

Sv. Mauro i sv. Eleuterije su biskupi iz prvih stoljeća kršćanstva koji su u Istri imali snažan utjecaj na Porečku biskupiju sve do današnjih dana. Oni su u velikoj mjeri utjecali na smještaj katedrale unutar porečkih zidina, ali i na njezin današnji izgled.

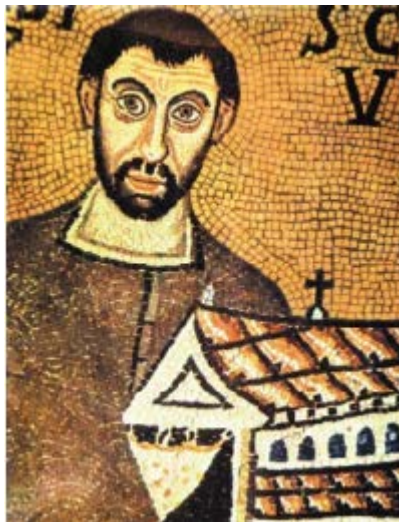
Sl. 1. Lik sv. Maura iz mozaika u apsidi Eufrazijeve bazilike

Eufrazije (lat. *Euphrasius* i *Eufrasius*, grč. Εὐφρασίος) je bio porečki biskup (Trakija, kraj V. ili poč. VI.st. – ? Poreč, oko 560). Njegovo trakijско porijeklo (pokrajina na krajnjem jugoistočnom dijelu Balkanskog poluotoka) zasigurno je imalo utjecaj na izgled Eufrazijeve bazilike. Porečkim je biskupom postao prije 540. godine, nakon bizantskih osvajanja Istre te je bio izravni predstavnik Justinijanove politike rekonkviste (obnove Rimskog Carstva). Bio je pouzdanik cara Justinijana i ravenkog nadbiskupa Maksimijana.

Nakon pada Zapadnog rimskog carstva (476. godine), Istrom kraće vrijeme vlada germanski vladar Odoakar, ali je već od 493. godine pod vlašću Teodorikove Istočno-gotske države, da bi zatim 538. godine ušla u istočni dio Rimskoga Carstva, u

Bizant. Za vladavine bizantskog cara Justijana I. Velikog, Poreč je dostigao svoj najveći sjaj, čemu je dokaz Eufrazijeva bazilika, spomenik kulture koji još nikoga nije ostavio ravnodušnim.

Godine 599. prvi se put na području Istre spominju Slaveni koji upadaju u Istru i pljačkaju. Ubrzo je pljačkanje zamijenilo trajno naseljavanje. Krajem VIII. stoljeća (nakon 788. godine) grad je potpao pod vlast Franaka i u sastavu je Furlanske marke odnosno Bavorskog vojvodstva.

Sl. 2. Eufrazije s modelom katedrale na mozaiku u apsidi Eufrazijeve bazilike

Raspalom Franačkog Carstva u Istri se formiraju samostalne komune, uključujući i Poreč koji će status samostalnog grada zadržati do 1267. godine kada postaje prvi istarski grad koji je priznao vlast Mletačke republike, a da bi izbjegao vojnu intervenciju Kopra i njegovih saveznika. U tih pet stoljeća mletačke vlasti Poreč postao značajna mletačka luka, doslovce svojevršno predvorje grada na lagunama. Ipak, gubitkom samostalnosti, grad zapada u polaganu dekadenciju, a 1410. godine grad opsjeda hrvatsko-ugarski kralj Sigismund (Žigmund) Luksemburški, ali ga ne uspijeva zauzeti.

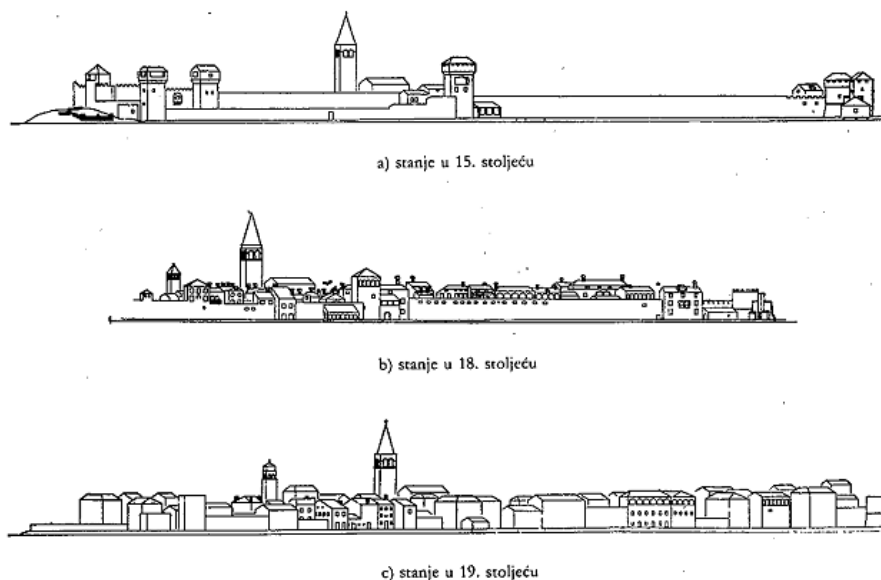
U XIV. i XV. stoljeću Poreč je grad trgovaca i obrtnika.

Tada se grade neke od njegovih najljepših palača (Zuccato, Parisi-Gonan i dr.), izgrađene su i zidine, a 1363. grad dobiva i gradski statut.

U drugoj polovici XV. stoljeća Poreč doživljava veliku epidemiju kuge koja je desetkovala stanovništvo. Tada i Turci dopiru do Istre pa grad štite novoizgrađene utvrde. U to je vrijeme sagrađen i svjetionik na otoku Svetog Nikole ispred grada.

Poreč je 1630. godine stradao od nove velike epidemije kuge i imao svega 30-ak stanovnika pa je Venecija prisiljena, od 1667. godine, organizirati doseljavanje novoga stanovništva iz Dalmacije, Bosne, Albanije pa i Grčke.

Sl. 3. Pogled s južne strane na Poreč u 15. st. (gore), 18. st. (u sredini i 19. st. (dolje)

Napoleonovim zauzimanjem Venecije, odnosno, padom Mletačke Republike, 1797. godine, Poreč prvo potpada pod upravu Austrije, pa onda 1806. kao dio Ilirskih provincija postaje dio Napoleonovog Carstva. Nakon propasti Napoleona Poreč opet, 1814. godine, postaje dio Austrije.

Godine 1845. tiska se prvi turistički vodič grada sa slikama i opisom mjesta, a 1861. Carskim patentom Istra dobiva svoju samoupravu i Poreč postaje sjedište pokrajinskog parlamenta: Istarskog Sabora. Sjednice su se održavale u bivšoj franjevačkoj crkvi.

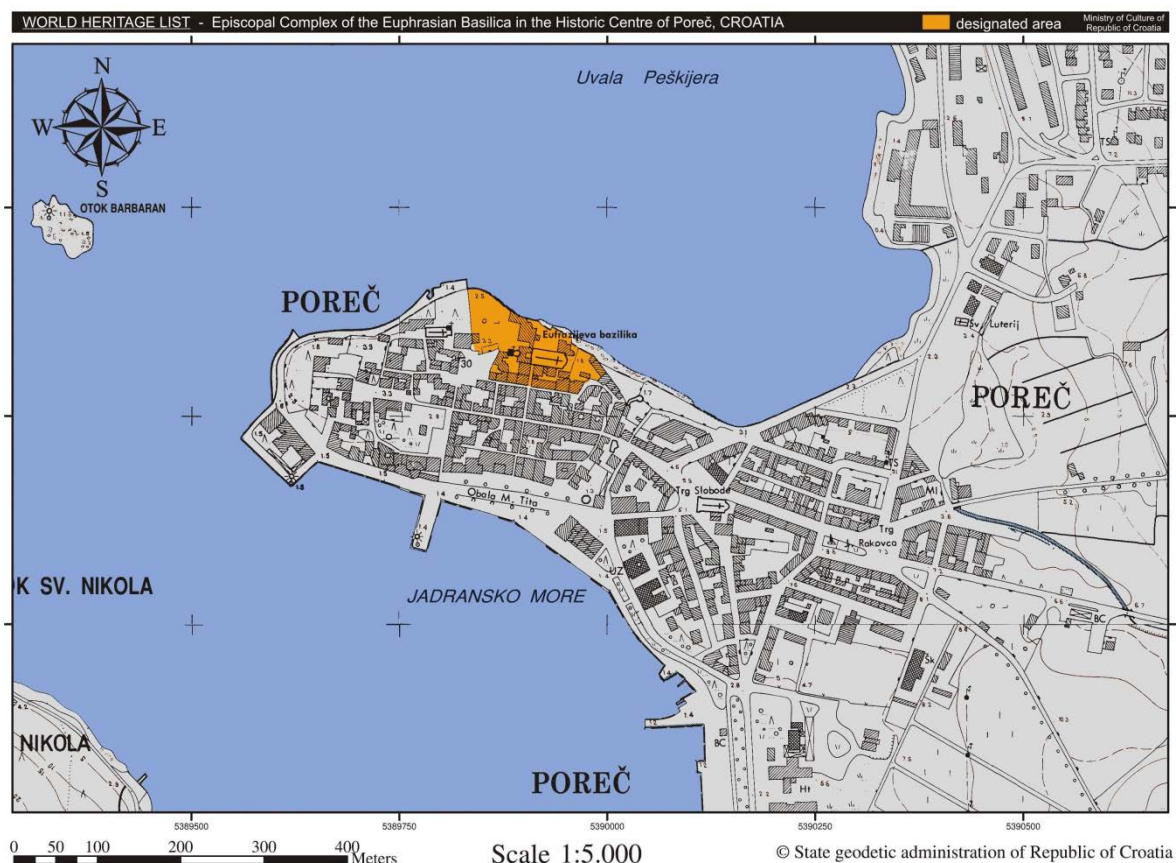
Godine 1902. izgrađena je i *Parenzana* koja je povezivala Poreč sa Trstom, a 1910. i prvi hotel. Nakon Prvog svjetskog rata Austrija propada i grad dolazi pod upravu Kraljevine Italije. Tijekom dvadeset godina talijanske uprave grad gospodarski propada. Prije svega propada turizam, a potom je ukinuta i željeznička linija *Parenzana*. Tijekom Drugog svjetskog rata grad je više puta bombardiran i gradska jezgra je teško oštećena, a uništen je i samostan franjevaca. Godine 1947. Istra, a s njom i Poreč, postaju dio Jugoslavije, a sam grad napušta između 80% i 90% njegovog stanovništva i odlazi u egzil u Italiju. Jugoslavensko razdoblje karakterizira industrijalizacija (tvornica za preradu ribe „Školjka“) i izgradnja turističkih kapaciteta.

Godine 1991. postaje dijelom osamostaljene Republike Hrvatske.

Arheologija, povijest umjetnosti, arhitektura – specifični opis Komplexa

Sl. 4. Popis svjetske kulturne baštine, kompleks Eufrazijeve bazilike u povijesnom središtu Poreča, Hrvatska, 1:5.000, 2008.

Porečki katedralni kompleks predstavlja jednu od najbolje sačuvanih cjelina ranokršćanske arhitekture na svijetu. I danas su skoro u potpunosti sačuvane, djelomično u izvornoj funkciji, trobrodna Eufrazijeva bazilika, atrij sa kvadriportikom, memorijalna kapela i biskupska palača – sve građevine iz sredine 6. stoljeća. O ranijim građevnim slojevima svjedoče zgrada krstionice, brojni arheološki ostaci i razne strukture uklopljene u Eufrazijeve gradnje. Taj sloj katedrale nazivamo Predeufrazijanom i datiramo ga u 5. stoljeće. Sačuvani su ostaci struktura još starije crkve, prvenstveno podni mozaici, ali i dijelovi zida u elevaciji, koji se datiraju u kraj 4. stoljeća. Sve nabrojene crkvene građevine nastale su na području koje je prije toga bilo potpuno izgrađeno. Ostaci rimske arhitekture otkriveni su ispod podova najstarije crkve i na području nekadašnje ulice koja je prilikom izgradnje crkvenog kompleksa pretvorena u zatvoreno predvorje ispred pročelja (*nartex*).

Na prostoru današnje Eufrazijane možemo razabrati sljedeće povijesne slojeve izgrađenosti: a) predcrkvene građevine, b) najstarija crkva – Prva bazilika (koja je nastajala u dvije faze), c) veliki kompleks dvojne bazilike – Predeufrazijana i d) katedrala biskupa Eufrazija. U konačnici je kompleks zauzeo tri gradske insule.

Sl. 5. Tlocrt razvoja sakralnog sklopa Eufrazijane – prva bazilika (lijevo), Predeufrazijana (u sredini), Eufrazijeva bazilika (desno)

Arheološka priča o nastanku i razvoju katedrale vezana je uz oblik grada u kojemu se nalazi, a prostor gradnje katedrale određen je urbanističkom organizacijom grada koja se ocrtava u pravilnom ortogonalnom sustavu karda i dekumana. Takav je sustav do danas ostao okosnica arhitektonske kompozicije kompleksa porečke katedrale.

Tijekom cijelog razdoblja građevinskog razvoja i transformacija katedralnog kompleksa, vidljiv je kontinuitet u uporabi starijih struktura pri izgradnji novih prostora i cijelih crkava. Svaka nova faza radova uključivala je i ponovnu upotrebu određenih starijih struktura koje su interpolirane u novu arhitekturu. Prva crkvena građevina nastala je na mjestu ranijih profanih građevina, čiji su dijelovi iskorišteni prilikom izgradnje.

Izgled Prve bazilike može se rekonstruirati: ta se građevina sastojala od tri četvrtaste paralelne dvorane nejednake veličine. Srednja je bila najveća i ona na podnom mozaiku ima natpis *...basilicae taselaverunt*, što znači da je mozaik načinjen za pod bazilike, odnosno da je crkva već tada imala status katedrale.

Tijekom 5. stoljeća mala crkva, vjerojatno već tada katedrala, bitno je monumentalizirana izgradnjom dviju paralelnih trobrodskih bazilika i nazivamo je Predeufrazijanom (dvojna crkva). Kompleksu Predeufrazijane pripada i osmerostrana krstionica smještena u osovini veće bazilike. Ta je krstionica ostala u funkciji i tokom kasnijeg razdoblja, te čini logični sastavni dio arhitektonske kompozicije Eufrazijeve katedrale.

U vrijeme biskupa Eufrazija katedrala je modernizirana, a adaptacija je u prvom redu obuhvatila veliku baziliku. Ona se svojim osnovnim oblikom nadovezuje na stariju baziliku, od koje koristi temelje i dijelove zidova sa tri strane građevine. Potpuna novogradnja su velika središnja poligonalna apsida i polukružne upisane apside bočnih brodova. Potpuno se, međutim, mijenja crkvena oprema dok sjeverna bazilika Predeufrazijane ostaje neizmijenjena. Sjeverno od atrija i krstionice Eufrazije gradi zgradu biskupije – biskupsku palaču. To je jednokatna građevina pseudobazilikalne tipologije.

Glavni dijelovi katedralnog sklopa iz doba biskupa Eufrazija (bazilika, atrij, krstionica, biskupija, memorijalna kapela) ostali su sačuvani do danas. Sjeverna je katedrala tijekom srednjeg vijeka zapuštena i porušena, a na njenom je mjestu stoljećima bilo groblje. Od crkava na tom području ostali su samo arheološki ostaci.

U 18. stoljeću su uz južni bok bazilike prigradene dvije prostrane kapele, a dodatni veći građevinski zahvati provedeni sredinom 19. stoljeća kada je bazilika proširena izgradnjom prostranih kapela sa svake strane.

Sredinom prve polovice 20. stoljeća proveden je veliki restauratorski program nakon kojega je Eufrazijeva bazilika dobila izgled koji danas vidimo.

Krajem 20. stoljeća započet je novi konzervatorsko-restauratorski program koji je obuhvatio zgradu biskupije, arheološku zonu i sakristiju. Tada je u biskupovu vrtu na mjestu zapuštene i dijelom ruševne zgrade sagrađen novi biskupski dom, u kojega je preseljen ordinarijat i biskupova rezidencija. Time je omogućena restauracija i otvaranje za javnost zgrade Biskupije u kojoj su do tada tijekom stoljeća, od Eufrazija, boravili porečki biskupi.

Radovi su dovršeni 2001. godine i u zgradi je uređen lapidarij i zbirka crkvenih umjetnina. Nakon toga pristupilo se uređenju arheološke zone preko koje je uspostavljena veza s prostorom bivše sakristije, čime je uspostavljeno kružno kretanje posjetitelja: od Muzeja, preko arheološke zone, nekadašnje sakristije i trolisne kapele do bazilike. Funkciju sakristije preuzela je kapela na južnoj strani, a u oslobođenom prostoru prezentirani su ostaci apside sjeverne bazilike Predeufrazijane, s njenim srednjovjekovnim transformacijama. Uređena je presvođena dvorana, restaurirani mozaici u trolisnoj kapeli i popravljen sarkofag Sv. Maura i Eleuterija. Ovim je radovima omogućeno otvaranje za javnost skoro svih spomenički važnih dijelova Eufrazijane, mogućnost koju koriste tisuće posjetitelja godišnje.

Eufrazijana tako danas predstavlja jedan od najranijih primjera trobrodnog, troapsidalnog crkvenog prostora na europskom zapadu, odnosno prostora s tri vizualna i kulturna središta i tri zasebna oltara, oblikovanog u jedinstvenu prostornu cjelinu.

Ljudski utjecaji i interesi – povijest korištenja, javni i privatni interesi, vlasništvo

Pratimo li povijest Eufrazijeve bazilike možemo u njoj lako razabrati i neprestanu kroniku obnove te prilagođivanja ukusu i potrebama novoga vremena. Tako su pojedini objekti kompleksa tijekom vremena doživjeli manje ili veće transformacije.

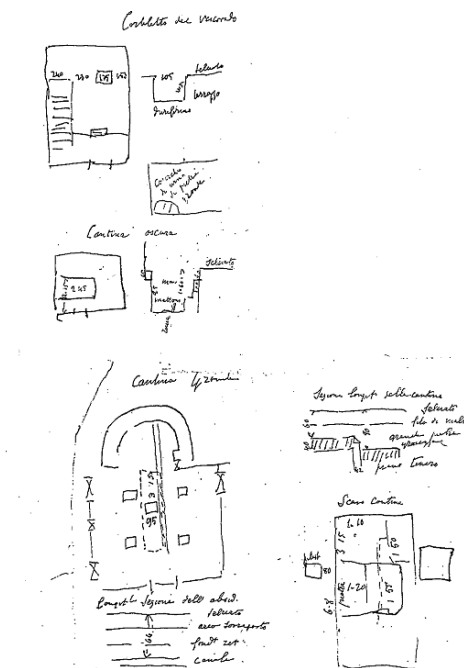
Sve su te pregradnje i prigradnje znatno promijenile i prikrile prvotni izgled ovog sakralnog kompleksa. I prvobitna je dekoracija bazilike znatno oštećena tijekom vremena.

U svjetsku znanstvenu literaturu, preglede povijesti arhitekture i umjetnosti, Eufrazijana je uvrštena već početkom XIX. stoljeća. Tada započinje i sustavna briga o kompleksu te se započinju ispravljati neke građevinske pogreške ranijih vremena, obavljaju se restauracijski zahvati koji će se nastaviti i tijekom XX. stoljeća. Godine 1866. obnovljen je portik atrija, a baptisterij, koji je tada bio bez krova i kojemu je prijetilo urušavanje, temeljito rekonstruiran. Valja istaknuti da je car i kralj Franjo Josip I. osobno financirao ovaj restauratorski zahvat.

Arheološka istraživanja na ovom kompleksu također započinju u XIX. stoljeću. Biskup Antonio Pateani je, u procesu renoviranja katedrale, došao do slučajnih ali iznimno značajnih otkrića (mozaik s ribom i Maurov natpis, 1846./47.). Monsinjur Paolo Deperis, samouki arheolog, vodio je prvo veliko iskapanje (1888./89.), nakon što je tijekom

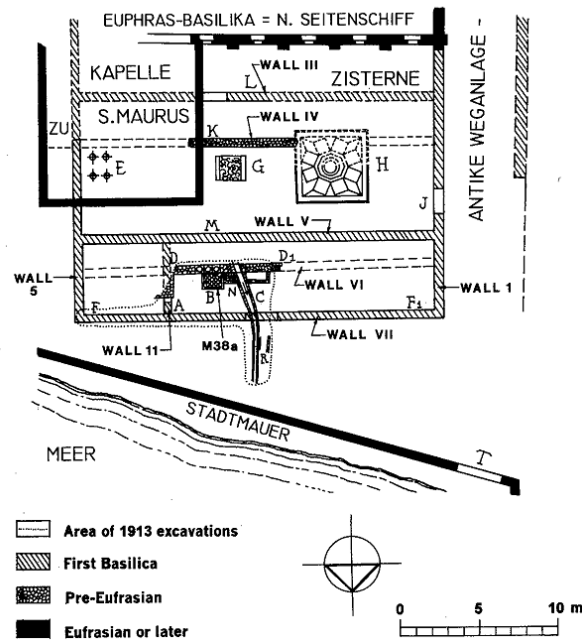
gradnje biskupske kapele pronašao ostatke starih mozaika. Gabriel Millet, profesor na pariškoj Sorboni, kopao je zajedno s Porečanom dr. Antonijem Pogatschnigom 1901. godine. Sljedeća dvojica iskapača bili su austrijski državni službenici.

Sl. 6. Skice arheoloških iskapanja G. Milleta, 1900./1901.

Početakom XX. stoljeća austrijski je istraživač Dagobert Fray iskoristio veliku adaptaciju unutrašnjosti zgrade biskupije za izradu provizorne dokumentacije, temeljene na arheološkim istraživanjima i sondiranju žbuke na zidovima. Pri sadašnjim se istraživanjima ustanovilo kako je ta dokumentacija bila i prilično točna, posebno u određivanju izvorne graditeljske jezgre i namjene. Njegovo iskapanje dovršio je Joseph Wiesinger arheolog amater. Godine 1915. konzervator dr. Anton Gnirs ponovno je kopao na istom području na kojem su prije njega kopali Fray i Wiesinger. Za talijanske vladavine (1918.-1945) iskapalo se kontinuirano i to u službi konzervacije, ali niti jedno od gore navedenih istraživanja nije osobito dobro dokumentirano.

Sl. 7. A. Gnirs, Plan iskanjanja, sjeverni dio, 1913.-1915.

Do kraja I. svjetskog rata za baziliku se stručno brine austrijska služba zaštite preko Zentralkommision pa se u austrijskom arhivu i danas čuva najvrjednija dokumentacija o velikim restauratorskim zahvatima. Sustavna je briga o tom vrijednom sakralnom spomeniku nastavljena i za talijanske uprave (arheološka istraživanja između 1929. i 1939. godine), kada je arhitekt Bruno Molajoli obavio znatne radove o crkvi i otkriću ostataka građevina iz IV. i V. stoljeća.

Odmah nakon II. svjetskog rata, 1947. godine, nastavljeni su arheološki istraživački radovi i konzervatorski zahvati koji gotovo bez prekida traju sve do danas.

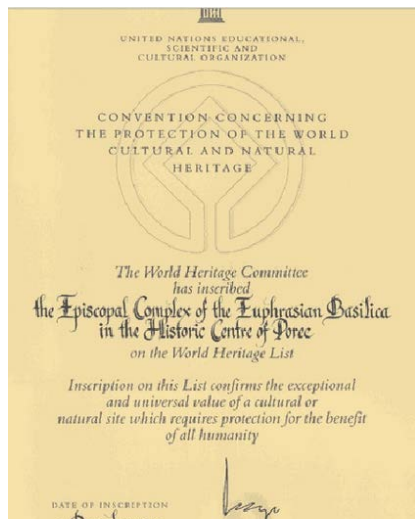
Od 1968. godine kompleks Eufrazijeve bazilike u Registru je kulturnih dobara Hrvatske, kao nepokretna kulturna baština, kulturno dobro od nacionalnog značenja oznake N-4 i zaštićeno kulturno dobro oznake Z-2432. Od tada svaka intervencija mora dobiti dozvolu nadležnog, u početku Riječkog, a danas Konzervatorskog odjela u Puli. Treba naglasiti da je i čitava stara jezgra Poreča, odnosno poluotok, također u Registru, i to kao kulturno-povijesna cjelina oznake Z-2544.

Oko 1990. godine djelatnici konzervatorske službe Ministarstva kulture iz ondašnjeg Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Rijeci započeli su konzervatorsko-restauratorski program obnove Biskupije, a ključni trenutak u obnovi bila je odluka da se porečki biskup preseli u novosagrađenu zgradu u neposrednoj blizini, na rubu biskupskog vrta. Taj dugotrajni i skupi restauratorski pothvat financirali su Ministarstvo kulture, Porečko-pulska biskupija i grad Poreč. Voditelj je programa obnove Biskupije od prvih istraživanja 1989. godine Ivan Matejčić, prof., nekadašnji djelatnik Uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine u Rijeci, a odnosno pročelnik Konzervatorskog odjela u Puli, Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture.

Kompleks je u vlasništvu Porečko-pulske biskupije. Zadržao je katedralnu funkciju Porečko-pulske biskupije, a za Eufrazijanu je nadležan Konzervatorski zavod u Puli.

Nakon svečanog otvorenja javnosti, 21. studenoga 2000. godine, na blagdan sv. Maura, zgrada Biskupije stavljena na uvid mnogim posjetiteljima Eufrazijane, jer ima uređeni izložbeni prostor arheoloških nalaza u prizemlju i u predvorju I. kata, a osim svečane dvorane posjetitelji mogu razgledati i zbirku iz crkvene riznice koja je uređena u zgradi koja se na biskupiju naslanja.

Sl. 8. Povelja kojom je UNESCO uvrstio Eufrazijanu u Popis svjetske baštine

Usprkos svim transformacijama i gubicima, ovaj katedralni kompleks predstavlja jedan od najznačajnijih ansambla sakralne arhitekture VI. stoljeća, koji je uopće sačuvan, a zidni mozaici bazilike zauzimaju istaknuto mjesto među spomenicima slikarstva toga vremena. Stoga je 6. prosinca 1997. godine cijeli kompleks Eufrazijane (crkva, krstionica, atrij te nekadašnja biskupska palača) upisan u UNESCO-ov Popis svjetske spomeničke baštine. I to kao važna promjena ljudskih vrijednosti kroz određeno vremensko razdoblje u jednom kulturnom području svijeta, na području razvoja arhitekture ili tehnologije, monumentalnih umjetnosti, urbanizma ili dizajna krajolika (II. kriterij); kao posjed jedinstvena ili barem izvanrednog svjedočanstva kulturne tradicije jedne postojeće ili nestale civilizacije (III. kriterij) i kao izvanredan primjer gradnje, arhitektonskog ili tehnološkog kompleksa ili krajolik koji predstavlja važne etape (ili važnu etapu) ljudske povijesti (IV. kriterij).

Ekonomski interesi, turizam – suvremeno korištenje Komplexa

Razvoj turizma u Poreču započinje početkom XX. stoljeća, a danas ovaj grad, zahvaljujući jedinstvenoj koncentraciji turističkih čimbenika bilježi najveći broj posjetitelja i ostvarenih noćenja u Hrvatskoj. Sve je započelo davne 1844. godine kada je Austrijsko parobrodsko društvo Lloyd iz Trsta otvorilo turističku rutu na kojoj je bio i Poreč, a već je 1845. godine tiskan prvi turistički vodič s opisom i slikama grada.

Austrougarska aristokracija ga je otkrila 1866., kad je austrijska nadvojvotkinja Stephanie predstavila grad široj javnosti time što je uplovila u porečku luku na svojoj jahti „Phantasy“ Nadvojvoda Karlo Stjepan i nadvojvotkinja Marija Terezija proveli su ovdje odmor 1867., dok je Karlo Ludvig došao 1868. godine. Nedugo nakon toga, osniva se konzorcij za gradnju prvog kupališta na otoku Sv. Nikola, koje je završeno i otvoreno 1895. godine i nazvano „Bagno Parentino“. Tu godinu i taj događaj mogli bi uzeti i kao službeni početak turizma u ovom kraju. Najstariji hotel i zaštitni znak povijesti porečkog turizma je *Rivijera*, izgrađen 1910. Poslije su podignuti *Parentino* i drugi hoteli. U 2011. godini u gradu Poreču ostvareno je ukupno 401820 dolazaka turista, od čega 20350 domaćih i 381 470 stranih turista, a najveći ukupni prihod u gradu iste godine ostvaren je u djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (1.361.878.000 kuna).

Vrsta turista	Dolasci			Noćenja			Udio
	2010.	2011.	Indeks 11/10	2010.	2011.	Indeks 11/10	
Agencijski	242.090	253.621	105	1.591.538	1.610.779	101	56,23
Individualni	142.791	172.400	121	1.036.411	1.253.921	121	43,77
UKUPNO	384.881	426.021	111	2.627.949	2.864.700	109	100

Izvor: Turistička zajednica Poreč, obrada: Upravni odjel za proračun i gospodarstvo

Tablica 2.: Dolasci i noćenja po vrstama turista za 2011. g. s usporedbom na 2010. g.

Uz Eufrazijanu Poreč ima i niz drugih povijesnih spomenika. Na Trgu Matije Gupca smjestila se palača Zucchato. Pored toga, u gradu je i nekoliko gotičkih, baroknih i romaničkih palača koje danas služe kao izložbeni ili koncertni prostori.

Trg Marafor je smješten na položaju antičkog foruma. Na zapadnoj strani su sačuvani fragmenti Neptunova hrama iz II. stoljeća, a postoje i ostaci (dio zida i temelja) antičkog hrama.

U Eufrazijevoj ulici je Kanonička kuća iz 1251., reprezentativna romanička profana građevina (romaničke bifore, portal i niše s natpisima) - danas župni dvor. Treba istaći i palaču Sinčić iz XVII. st., koja je sada Zavičajni muzej Poreštine. Muzejski fundus danas broji preko 15.000 različitih predmeta koji se datiraju od prapovijesti do današnjih dana, a raspoređen je u pet odjela: arheološki, etnografski, galerijski, kulturno-povijesni i povijesni odjel, u ukupno 40 muzejskih zbirki.

Neke su palače danas u funkciji ugostiteljstva (restorani odnosno barovi). Na otočiću Sveti Nikola nekadašnji je dvorac (1886.) pretvoren u hotel. Okrugla kula iz 1402. ide u red najstarijih sačuvanih svjetionika na Jadranu.

Od materijalne baštine, treba spomenuti i baroknu crkvu Gospe od Anđela iz XVIII. stoljeća.

Poreč organizira i niz događanja, od susreta pjevačkih zborova („Naš kanat je lip“), mediteranskih folklornih susreta („Zlatna sopela“), festivala klapa, jazz koncerata, festivala uličnog teatra („Street Art Festival“, što može pridonijeti razvoju starogradske jezgre kao „kulturne četvrti“, a kroz predstavljanje porečkih umjetnika i stimulaciji lokalne proizvodnje), pa do međunarodnog rukometnog turnira, plivačkog maratona i povijesnog festivala („Giostra“). Povijesni festival *Giostra* postaje tradicionalan jer se nadovezuje na feštu propisanu Statutom grada Poreča iz 1364. godine. On određuje da se mora održavati „i u sva buduća vremena“, što će reći i danas. Igrajući se vremeplova, a na temelju zapisa požutjelih listova arhivske građe zavičajnog muzeja Poreštine i Državnog arhiva u Pazinu, Poreč se vraća unatrag i dočarava procvat grada Poreča od XVII. stoljeća na dalje.

Sâm kompleks Eufrazijane, uz svoju crkvenu namjenu, a u skladu s razvojem turizma u Poreču, koristi se i kao izložbeni, ali i koncertni prostor.

U restauriranoj biskupskoj zgradi uređen je crkveni muzej u kojem su izloženi kameni spomenici i nalazi iz arheoloških istraživanja, fragmenti podnih mozaika iz IV. i V.

stoljeća, ulomci skulpture iz II.–VI. stoljeća, romanička, gotička i renesansna drvena skulptura, poliptih Antonija Vivarinija te triptih Antuna iz Padove.

Bazilika, pak, u kolovozu svake godine postaje mjesto održavanja glazbenog festivala *Koncerti u Eufrazijani*. Isprva nazvana *Terra magica*, ova ljetna glazbena manifestacija u Poreču započela je 1961. održavanjem koncerata u Eufrazijevoj bazilici i njezinu atriju u sklopu Porečkih ljetnih priredaba. Od 1974. koncertna djelatnost prelazi u djelokrug rada Narodnoga sveučilišta u Poreču. Od tada se program započinje temeljiti na komornoj glazbi, pa je 1976. ime manifestacije promijenjeno u *Koncerti u Eufrazijani*. Temeljna zamisao bila je promocija stvaralaštva i izvodilaštva domaćih umjetnika. Unutar ljetnih programa u Eufrazijani ostvarena su i neka atraktivna inozemna gostovanja. Gostuju renomirani vokalni i instrumentalni solisti i sastavi, komorni i simfonijski orkestri, pjevački zborovi, ansambli stare i duhovne glazbe iz zemlje i inozemstva.

U proljetnim i jesenjim mjesecima održavaju se koncerti komornih sastava i u salonu gradskog muzeja (Zavičajni muzej Poreštine). U muzeju se održava i manifestacija imena *Iustitia: Što je ukrao Domenico Furlan i kako je zadovoljena pravda na ulicama Poreča* kojim se oživljava događaj iz 1699. godine kada je nezapamćeno zlodjelo uzdrvalo Poreč. Domenico Furlan, ozloglašeni lopov, uništio je svetohranište porečke Bazilike te pokrao zlato i srebro kojim je bilo ukrašeno. Ovakav zločin grad nikada prije nije doživio. Domenico je uskoro uhvaćen, a je li osuđen i pogubljen ili pak oslobođen otkriva ova manifestacija.

Upravljačka struktura

Upravljanje Eufrazijevom bazilikom provodi se na četiri razine različitih utjecaja, ovlasti i odgovornosti. Jačina, značaj i međusobna povezanost sudionika u procesu upravljanja je, uz iznimku prava, obveza i odgovornosti Porečko-pulske biskupije, nedovoljno jasna i transparentna. Nema pisanih procedura i nema jasnih pravila kojima se određuju prioriteta i donose odluke.

Prva razina upravljanja – vlasnik: Porečko-pulska biskupija

Biskupija kao vlasnik upravlja Eufrazijevom bazilikom samostalno i u potpunosti. Dva su ključna kanala i dva područja djelovanja – kroz vršenje vjerskih obreda i kroz zaštitu i održivo korištenje prostora Bazilike od strane javnosti.

Tajnik Biskupije odgovorna je osoba za upravljanje Eufrazijevom bazilikom. On vodi nadzor nad korištenjem prostora Bazilike, sadržajima i događanjima te zaštitom spomenika. Tajnik biskupije upravlja ljudima koji rade u Bazilici i upravlja financijama.

Druga razina upravljanja – očuvanje i zaštita: konzervator

Konzervator je trajno angažiran vanjski suradnik angažiran od strane Porečko-pulske biskupije na poslovima obnove i očuvanja spomenika kulture. Konzervator temeljem dogovorene dugoročne suradnje s Porečko-pulskom biskupijom kontinuirano predlaže vlasniku plan aktivnosti na obnovi Bazilike te upravlja aktivnostima i stručnjacima angažiranim na provedbi dogovorenih projekata. Također, konzervator predstavlja sponu prema Konzervatorskom zavodu u Puli (nadležan za kulturno-povijesni i

spomenički značaj) i Ministarstvu kulture Republike Hrvatske (nadležno za hrvatsku kulturnu baštinu).

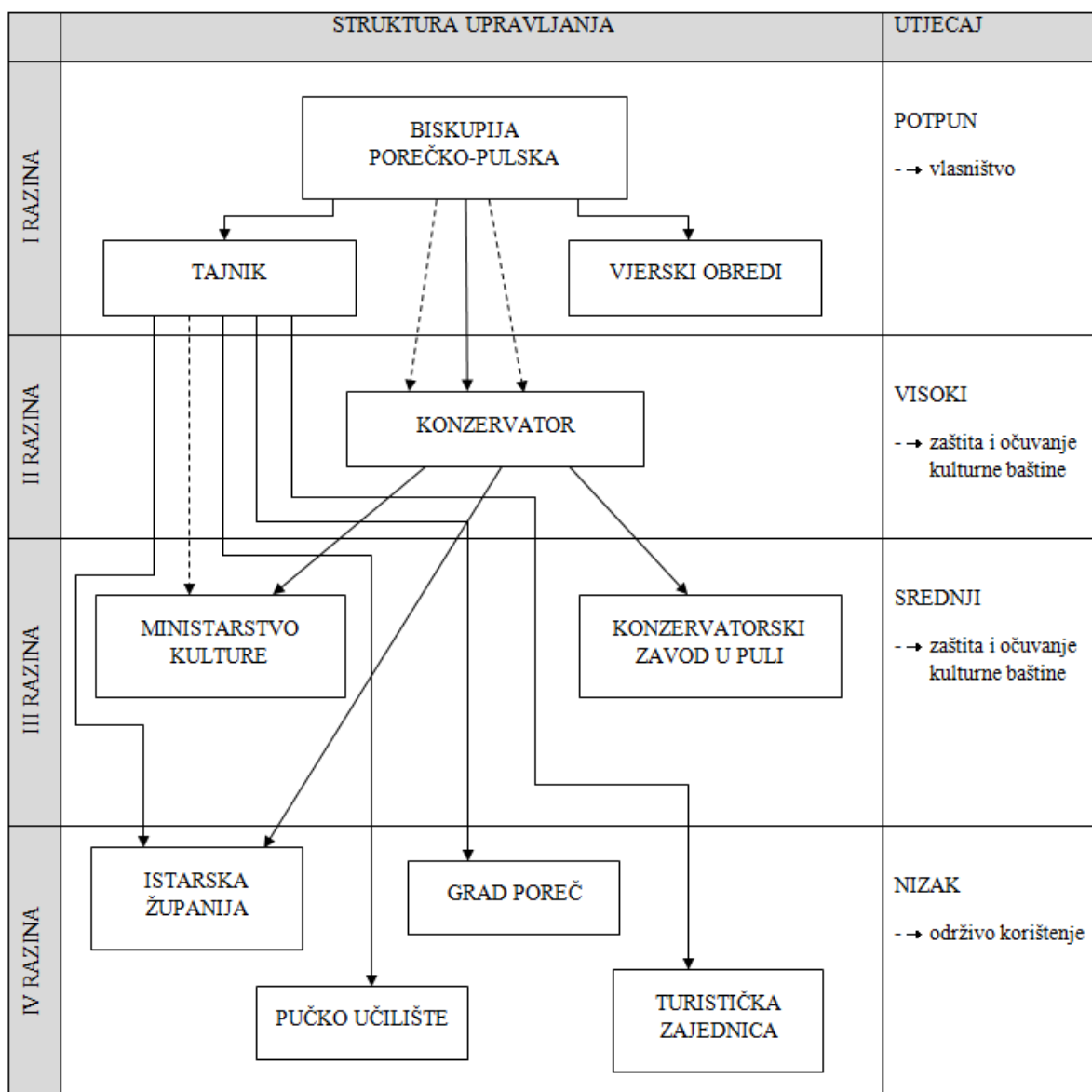
Treća razina upravljanja – očuvanje hrvatske kulturne baštine: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske i Konzervatorski zavod u Puli

Ove dvije institucije u svojoj nadležnosti imaju poslove očuvanja kulturne baštine kulturno-povijesnog i spomeničkog značaja. U upravljanju Eufrazijevom bazilikom sudjeluju dijelom kao izvor financiranja projekta i programa zaštite, kao kontrolni mehanizam očuvanja hrvatske kulturne baštine i kao promicatelj baštine na globalnoj razini (primjerice kroz UNESCO).

Četvrta razina upravljanja – korisnici prostora Bazilike: Grad Poreč, Turistička zajednica, institucije provoditelji kulturnih sadržaja

U upravljanju u manjoj mjeri sudjeluju i Grad Poreč, Turistička zajednica te ostale institucije i organizacije koje povremeno koriste prostore Bazilike za održavanje kulturno-umjetničkih i sličnih programa (poput Pučkog učilišta, knjižnice i sl). U upravljanju Eufrazijevom bazilikom ove institucije nemaju znatnije ovlasti no kroz poslovnu i ugovornu suradnju svojim radom i angažmanom doprinose vidljivosti Bazilike i dijelom financiranju objekata.

Graf 1. Struktura upravljanja

Strategija upravljanja

Cilj Plana upravljanja Episkopalnim kompleksom Eufrazijeve bazilike

Glavni cilj ovog Plana upravljanja je da valorizira, očuva, zaštiti te promovira izuzetnu univerzalnu vrijednost Episkopalnog kompleksa Eufrazijeve bazilike. Kako bi se to postiglo, nužno je uspostaviti ravnotežu između očuvanja vrijednosti kulturnog dobra, njegovog razvoja i uporabe kako samog Kompleksa, tako i čitavog područja, a prema načelima održivog razvoja. Stoga Plan upravljanja određuje viziju upravljanja zaštićenim područjem, glavne i specifične ciljeve koji su detaljnije razrađeni Akcijskim planom (predloženi projekti, nositelji projekata, rokovi za implementaciju, financiranje projekata).

Plan upravljanja temelji se na postojećim podacima iz nacionalnih strateških dokumenata, znanstvenih i stručnih članaka, izvještaja, informacija te drugih bibliografskih jedinica. Smjernice na kojima se temelje prijedlozi strategije upravljanja rezultat su participativnog rada stručnjaka i lokalne zajednice koja s Eufrazijevom bazilikom svakodnevno živi, valorizira je i koristi. Na taj način, osigurava se održivost upravljanja objektom u okviru Poreča kao grada odnosno turističke destinacije. Budući da su pojedini podaci potrebni za izradu Plana upravljanja izostali (npr. financiranje, egzaktni podaci o broju posjeta, strateško planiranje turizma i sl.), to je donekle otežalo proces izrade Plana. Istovremeno, ta je činjenica iskorištena kao poticaj za konsolidaciju u budućem upravljanju što je rezultiralo i konkretnim preporukama.

Strategija upravljanja Episkopalnim kompleksom Eufrazijeve bazilike temelji se na analizi snaga, slabosti, prilika i prijetnji u upravljanju. Rezultati te analize prikazani su kako slijedi:

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Jedinstvenost spomeničkog i crkvenog kompleksa u svijetu • Velika kulturna i religiozna vrijednost kompleksa – na UNESCO-ovom popisu svjetske kulturne baštine • Očuvanost čitavog kompleksa kao spomeničkog i duhovnog • Neprekinuti povijesni kontinuitet svetišta i bogoslužja u kompleksu • Visoka razina konzervacije pojedinih objekata i čitavog kompleksa • Dobro održavanje i obnavljanje pojedinih dijelova kompleksa • Očuvana i sistematizirana dokumentacija o kompleksu (foto dokumentacija, tehnička stručna i dr.) • Dobri odnosi i suradnja Biskupije i dionika (turističke agencije, vodiči, gradske institucije, škole i dr.) • Osigurano financiranje dijela obnove i održavanja iz državnog proračuna (do sada) • Osviještenost lokalne zajednice o vrijednosti Kompleksa • Prepoznatljivost turističke destinacije Poreča i Istre po Eufrazijskoj bazilici (mozaici, itd.) • Velik broj turističkih posjeta • Funkcionalno organizirani turistički obilasci unutar kompleksa • Korištenje kompleksa i za kulturne, obrazovne, znanstvene manifestacije • Otvaranje novih radnih mjesta 	<ul style="list-style-type: none"> • Neprijmjereno korištenje kompleksa u očuvanju i razvoju identiteta Poreča i Istre (nestručno korištenje identiteta od strane poduzetnika npr.) • Nedovoljna znanja lokalne i regionalne zajednice o samom Kompleksu • Nedostatak planova razvoja turističke destinacije koja sveobuhvatno valorizira potencijale kompleksa • Nedovoljna usklađenost i integriranost crkvenog i spomeničkog značaja kompleksa • Izostanak sinergije svih dionika za održivo korištenje kompleksa (nema zajednički usuglašenih planova i programa) • Suradnja i odnosi Biskupije i dionika (turističke agencije, vodiči, gradske institucije i dr.) nisu formalizirani • U recentnije vrijeme manjak komunikacije između struke (konzervatori, restauratori, građevinari i dr.) i Biskupije u obnovi i održavanju kompleksa • Nedovoljna zaštićenost objekta od vanjskih utjecaja (istrošena stolarija, nezaštićenost od vlage) • Nedovoljna informiranost svih dionika o zaštiti, obnovi i upravljanju kompleksom • Način i organizacija korištenja kompleksa (turistički posjeti, kulturne i druge manifestacije) nije formalizirana • Marketinški slabo valorizirane vrijednosti i značaj čitavog kompleksa • Manjak suvremenih oblika i visoke kvalitete marketinga (manjak kvalitetnog internet marketinga, brošura, prospekta, publikacija) • Nedovoljan broj kvalitetnih promidžbenih akcija u medijima • Manjak suvremene tehnologije / medija (slušalice, QR code, 3D tehnika i dr.) za prezentacije kod turističkih obilaska kompleksa

	<ul style="list-style-type: none"> • Nedostatna komunikacija vodiča s Biskupijom i manjak njihovog stalnog educiranja • Manjak cjelovite i suvremene interpretacije povijesnog i duhovnog značaja kompleksa (Bizant, katoličanstvo) • Manjak kvalitetnih oznaka i putokaza na prilazima i u starogradskoj jezgri (nedovoljan broj) • Kičasti suveniri, neprimjerni drugi proizvodi i usluge • Zaštitarska služba nedostatna (u odnosu na standarde za objekte s popisa UNESCO-a)
PRILIKE	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> • Dostupnost EU fondova za održivo korištenje baštine kao što je kompleks • Rast potreba za kvalitetnim marketingom Poreča i Istre kao turističke destinacije (zbog povećanja konkurentnosti na svjetskom tržištu) • Povećanje interesa i potreba dionika za informiranjem, edukacijom, poznavanjem kompleksa • Porast interesa domaćih i inozemnih organizatora za izvedbu vrhunskih kulturnih događanja, a time i promocije kompleksa • Povećanje interesa za proširenje programa kvalitetnih kulturnih događanja (vrhunski koncerti) • Korištenje novih tehnoloških mogućnosti radi bolje promocije (video mediji, internet i dr.) kompleksa • Porast interesa i potražnje za kvalitetno dizajniranim suvenirima i umjetničkim predmetima kompleksa (prodaja marama, CD-ova, brošura/knjiga, prigodnih suvenira i dr.) • Potreba inoviranja i nove prezentacije kako kompleksa tako i eksponata • Potreba inoviranja i suvremene interpretacije duhovnog i spomeničkog značenja kompleksa zbog porasta (internet) informiranosti i poznavanja od strane posjetitelja • Otvaranje novih radnih mjesta • Razvoj aktivnosti u kulturnim i kreativnim industrijama (dizajn, video, umjetničko zanatstvo i dr.) 	<ul style="list-style-type: none"> • Opasnost od raznih oštećenja od strane posjetitelja i drugih zbog nedovoljne zaštite i nadzora • Potres, požar, poplave, velika vlaga i štetno djelovanje soli zbog blizine mora • Prevelika posjećenost turista, preko kapaciteta održivog korištenja kompleksa • Sezonalnost, ovisnost posjeta i korištenja o turističkoj sezoni • Profanizacija vrijednosti kompleksa, neprimjereno korištenje prostora oko kompleksa (ugostiteljski i drugi objekti) • Manjak poticaja za suvenire i proizvode visoke umjetničke i dizajnerske kvalitete i za dobar <i>merchandising</i> • Neinformiranost javnosti o broju posjetitelja

Vizija upravljanja Episkopalnim kompleksom Eufrazijeve bazilike

Upravljanje kompleksom Eufrazijeve bazilike osigurava da je ona mjesto izuzetnog doživljaja povijesti civilizacija, duhovnog razvitka, kulture i umjetnosti, te dio identiteta Poreča i Istre, uz zaštitu, očuvanje i vrednovanje prema najvišim svjetskim standardima, a sa svojim uređenim okruženjem aktivno integrirano u turistički i cjeloviti razvoj lokalne zajednice i u život njezinih stanovnika koji cijene svoju kulturnu baštinu i s njome se poistovjećuju.

Ciljevi upravljanja Episkopalnim kompleksom Eufrazijeve bazilike

Strateški ciljevi
Razvijati i provoditi zaštitu i održavanje kompleksa Bazilike po najvišim svjetskim standardima
Poboljšati i inovirati prezentaciju i interpretaciju kompleksa Bazilike
Poticati i jačati održivo korištenje kompleksa Bazilike
Razvijati i primjenjivati suvremene načine upravljanja kulturnom baštinom

Navedeni ciljevi razrađeni su u mjere odnosno projekte obuhvaćene Akcijskim planom koji je predstavljen u idućem poglavlju. Implementacija Akcijskog plana mora pratiti četiri faze sustava upravljanja:

1. planiranje,
2. provedba,
3. praćenje/vrednovanje provedbe
4. prilagođavanje.

Upravljanje kroz sve četiri faze osigurava kontinuirano poboljšanje i razvoj s ciljem zadovoljenja detektiranih potreba.

Akcijski plan

Strateški cilj 1: RAZVIJATI I PROVODITI ZAŠTITU I ODRŽAVANJE KOMPLEKSA BAZILIKE PO NAJVIŠIM SVJETSKIM STANDARDIMA						
Specifični ciljevi	Mjere/projekti	Nositelj mjere	Planirana sredstva (u kn na godišnjoj razini)	Izvori	Razdoblje provedbe	Očekivani rezultati pokazatelji
1.1. Održavati učinkovitu i kvalitetnu konzervatorsku fizičku zaštitu	<p>1.1.1. Studija o utjecaju morske i ostale vode na strukture kompleksa, a posebno s obzirom na zaštitu i očuvanje podnih mozaika iz starijih faza katedrale (400.000 kn)</p> <p>1.1.2. Program zaštite od vlage, utjecaja mora i drugih okolišnih utjecaja (Restauratorsko-konzervatorski program rješavanja vlage u zidovima krstionice i uređenje unutrašnjosti atrija i krstionice s revizijom postava lapidarija) (900.000 kn)</p> <p>1.1.3. Restauracija oštećenih dijelova zvonika (pokrovni sloj piramide, fasada i kamenih vijenaca) s revizijom gromobrana (750.000 kn)</p> <p>1.1.4. Istraživanje, studija i projekt asanacije oštećenih dijelova nosivih konstrukcija kompleksa (300.000 kn)</p> <p>1.1.5. Restauratorski radovi na</p>	Biskupija Ministarstvo kulture Konzervatori Zaštitari Grad Poreč UNESCO (međunarodno verificirani tim)	Ukupno: 3.370.000 kn	Gradski proračun Državni proračun Fondovi EU Ostalo	2014-2025	<ul style="list-style-type: none"> dovršena konzervacija pojedinih dijelova objekta s visokom ocjenom kvalitete prijedlog idejnog rješenja za sanaciju utjecaja morske i ostale vode na strukture kompleksa definirana metodologija restauracije mozaika iz starijih faza katedrale provedena zaštita od vlage i drugih okolišnih utjecaja posredni rezultat: prezentacija arheoloških nalaza ophoda krstionice poboljšana svojstava i trajnost povijesnih struktura iz 6. st. sigurno i svrsishodno korištenje restauriranih dijelova spomenika u njegovoj primarnoj i sekundarnoj funkciji poboljšana svojstava i trajnost povijesnih struktura iz 11. i početka 16. st.

	<p>mramornoj opremi katedrale te izložaka u lapidariju (120.000 kn)</p> <p>1.1.6. Restauracija tri prostorije „Polesinijevog krila“ i proširenje crkvenog muzeja (600.000 kn)</p> <p>1.1.7. Studija o utjecaju posjetitelja na fizičko stanje kompleksa Bazilike (kapacitet objekta za posjetitelje u uvjetima održivog korištenja, vrste i jačina utjecaja, preporuke za režim korištenja i dr.) (200.000 kn)</p> <p>1.1.8. Uvođenje čuvarske službe (100.000 kn)</p>					<ul style="list-style-type: none"> • Izrađen projekt sanacije oštećenih i potencijalno ugroženih nosivih dijelova konstrukcije kompleksa • poboljšana trajnost i estetska vrsnoća kamenih i mramornih dijelova kompleksa • proširen prostor za izlaganje crkvenih umjetnina koje do sada nisu mogle biti pokazane javnosti • izrađena studija o utjecaju posjetitelja na fizičko stanje kompleksa • zaposleni čuvari u službi primjerenoj kulturnom dobru
1.2. Osigurati konzervaciju i valorizaciju čitave urbane strukture čija vrijednost proizlazi i u međusobnoj je korelaciji s kompleksom Bazilike	<p>1.2.1. Plan gospodarskog, kulturnog i društvenog korištenja prostora u blizini kompleksa Bazilike i šire (gradska jezgra) u skladu s njezinim vrijednostima, značenjem i planom korištenja (150.000 kn)</p> <p>1.2.3. Plan očuvanja vrijednosti i unaprjeđenja čitavog prostora Poreča (200.000 kn)</p>	<p>Grad Poreč</p> <p>Biskupija</p>	Ukupno: 350.000 kn	<p>Grad Poreč</p> <p>Državni proračun</p> <p>Fondovi EU</p> <p>Poduzetnic i Županija</p> <p>Ostalo</p>	2014-2017	<ul style="list-style-type: none"> • izrađen plan i uspostavljeno praćenje fizičkog stanja kompleksa Eufrazijeve bazilike i utjecaja okoline • izrađen plan korištenja čitavog prostora • definirani kriteriji, načini, uvjeti i nadzor za gospodarsko, kulturno i društveno korištenje prostora u blizini kompleksa Eufrazijeve bazilike • broj korisnika prostora u blizini kompleksa Eufrazijeve bazilike čije djelatnosti oplemenjuju kulturni i duhovni značaj kompleksa u odnosu na ostale

						korisnike <ul style="list-style-type: none"> izrađen plan unaprjeđenja prostora Poreča
Strateški cilj 2: POBOLJŠATI I INOVIRATI PREZENTACIJU I INTERPRETACIJU KOMPLEKSA BAZILIKE						
Specifični ciljevi	Mjere/projekti	Nositelj mjere	Planirana sredstva (u kn na godišnjoj razini)	Izvori	Razdoblje provedbe	Očekivani rezultati pokazatelji
2.1. Kontinuirano ugrađivati značenje kompleksa Eufrazijeve bazilike u identitetski sustav grada Poreča i okolice (informiranje, medijsko praćenje, označavanje) (nematerijalni aspekt)	<p>2.1.1. Izrada novog dizajna vizualnog identiteta i program njegove primjene (npr. memorandumi, majice vodiča i animatora, info-panoi o kompleksu na raznim gradskim lokacijama i dr.)(70.000 kn)</p> <p>2.1.2. Program preoblikovanja tiskanih i digitalnih medija turističke promocije (verbalne i vizualne) s novoosmišljenom pozicijom kompleksa Eufrazijeve bazilike (npr. brošure, vodiči, web stranica, aplikacije za mobitele/tablete, QR kod, društvene mreže) (200.000 kn – brošura, web stranica, mobiteli)</p> <p>2.1.3. Program osposobljavanja, usavršavanja i licenciranja vodiča za kompleks Bazilike (100.000 kn)</p> <p>2.1.4. Program uvjeta korištenja,</p>	Grad Poreč Biskupija Turistička zajednica grada Poreča Udruga vodiča Konzervatori	Ukupno: 420.000 kn	Grad Poreč TZGP Fondovi EU Ostalo	2014	<ul style="list-style-type: none"> izrađen program vizualnog identiteta(npr. memorandumi, info-panoi i dr.) izrađen program turističke promocije putem tiskanih i digitalnih medija (brošure, web stranice, aplikacije za mobitele i dr.) - program sustavnog prikazivanja u lokalnim, nacionalnim i inozemnim medijima broj i vrsta materijala i broj subjekata koji ih koriste broj, vrsta, dinamika prikaza, reakcija i dr. u lokalnim, nacionalnim i inozemnim medijima provedena edukacija vodiča prema novom programu i uspostavljen sustav nadzora vodiča broj vodiča koji su završili edukaciju

	<p>praćenja i nadzora vodiča (0 kn)</p> <p>2.1.5. Program tipizirane i diskretne signalistike na prilazu gradu, u gradu i Poreštini (npr. oznake za Baziliku, UNESCO-ov znak i dr.) (50.000 kn)</p> <p>2.1.6. Program održavanja znanstvenih i stručnih skupova iz područja izravno i neizravno vezanih za kompleks Bazilike (0 kn - nositelji)</p> <p>2.1.7. Program sustavnog prikazivanja i izvještavanja u lokalnim regionalnim, nacionalnim i inozemnim medijima (0 kn)</p>					<ul style="list-style-type: none"> • broj obavljenih nadzora rada vodiča i broj prigovora i prijedloga za poboljšanje • izrađen program i realizirana signalistika u gradu (oznake, putokazi, informacije) • izrađen program za znanstvene, stručne i duhovne skupove - broj i vrste skupova, broj sudionika
2.2. Osigurati atmosferu kompleksnog duhovnog doživljaja i razvijati nove oblike autentične interpretacije	<p>2.2.1. Programi za otkrivanje, upoznavanje i duhovni doživljaj kompleksa Bazilike (npr. specifičnost mjesta gradnje; povijesna isprepletenost civilizacija; razvoj kršćanstva i dr.) (100.000 kn)</p> <p>2.2.2. Otvaranje izložbe „riznice“ – zbirke crkvenog srebra u maloj prostoriji zapadnog krila na prvom katu Biskupije (300.000 kn)</p>	Biskupija Udruga	Ukupno: 400.000 kn	Fondovi EU Biskupija (vlastiti prihod od ulaznica) Ostalo	2014	<ul style="list-style-type: none"> • izrađen program novih oblika autentične interpretacije (duhovni doživljaji) i osigurani voditelji • organizirana logistika za provedbu novih oblika autentične interpretacije prostora (prostor, vrijeme, materijali i dr.) • broj i vrsta posjetitelja i sudionika novih oblika autentične interpretacije • novi prostor s izvornom baroknom dekoracijom iz 18. stoljeća pripremljen za prezentaciju javnosti • nova atrakcija crkvenog muzeja

						(mala, ali vrijedna zbirka srebrnine)
2.3. Osigurati primjereni marketing i očuvanje prostornog i duhovnog doživljaja kompleksa	2.3.1. Priprema i Marketing plan održivog korištenja kompleksa Bazilike (100.000 kn) 2.3.2. Implementacija Marketing plana za gospodarske i kulturne subjekte koji svoje proizvode i usluge zasnivaju na kompleksu Eufrazijeve bazilike (0 kn)	Biskupija Grad Poreč Turistička zajednica grada Poreča Dosadašnji partneri	Ukupno: 100.000 kn	TZGP TZIŽ Fondovi EU Ostalo	2014	<ul style="list-style-type: none"> • izrađen marketing plan održivog korištenja kompleksa Eufrazijeve bazilike s fokusom na sprečavanje pretjerane turistifikacije • broj i vrsta ostvarenih aktivnosti marketing plana • broj i vrsta proizvoda i usluga kulturnih i drugih subjekata koji su realizirani provedbom marketing plana • financijski i promotivni učinci provedbe marketing plana
Strateški cilj 3: POTICATI I JAČATI ODRŽIVO KORIŠTENJE KOMPLEKSA BAZILIKE						
Specifični ciljevi	Mjere/projekti	Nositelj mjere	Planirana sredstva (u kn na godišnjoj razini)	Izvori	Razdoblje provedbe	Očekivani rezultati pokazatelji
3.1. Educirati i senzibilizirati stanovnike lokalne zajednice o vrijednostima i značenju kompleksa Bazilike	3.1.1. Program besplatnog stručnog vodstva te predavanja za gospodarske subjekte i ostale građane Poreča nekoliko puta godišnje (npr. za Noć muzeja, za Dan grada i sl.) (5.000 kn) 3.1.2. Program izrade i uvođenja dodatnog obrazovanja kroz zavičajnu nastavu (povezati s projektom Istarske županije koji osmišljava zavičajnu nastavu kroz suradnju s	Biskupija Pučko učilište Škole	Ukupno: 460.000 kn	Istarska županija Fondovi EU Ostalo	2014-2017	<ul style="list-style-type: none"> • izrađen program besplatnog stručnog vodstva te predavanja za gospodarske subjekte i ostale građane Poreča • broj i vrsta polaznika programa • izrađen program uvođenja dodatnog obrazovanja o značenju kompleksa Bazilike, kroz zavičajnu nastavu • broj i uzrast djece i đaka, polaznika programa • izrađen didaktički materijal za

	<p>Visokom učiteljskom školom u Puli) (50.000)</p> <p>3.1.3. Program izrade didaktičkog materijala primjerenog uzrastu (slikovnice, DVD, dokumentarno-edukativni film, poster, radni listovi, video-igrice, crtani film); natječaj za djecu (likovni, literarni, istraživački)(4 slikovnice 100.000, interaktivni DVD 75.000, video igrice 100.000, radni listovi 50.000 = 325.000 kn; natječaj 50.000 kn)</p> <p>3.1.4. Program edukacije nastavnika te izrada priručnika i pomagala za učitelje kao izvor podataka (za nastavu) (30.000 kn)</p>					<p>suvremene oblike edukacije, primjerenog uzrastu djece i đaka (slikovnice, DVD, poster, radni listovi, video-igrice i dr.)</p> <ul style="list-style-type: none"> • broj i vrsta didaktičkih materijala i učinci njihovog korištenja • izrađen program za edukaciju nastavnika • broj i vrsta nastavnika polaznika programa
<p>3.2. Poticati suradnju svih zainteresiranih aktera iz javnog, privatnog i civilnog sektora u održivom korištenju i upravljanju sadržajima vezanima uz kompleks Bazilike</p>	<p>3.2.1. Program podrške gradskih vlasti - uključivanje kompleksa Bazilike u planove razvoja grada Poreča (definiranje kontaktne zone, rješavanje uređenja i gospodarskog korištenja prostora oko Bazilike) (0 kn)</p> <p>3.2.2. Program Grada i Bazilike u poticanju stvaranja kulturnih i kreativnih proizvoda koji sveobuhvatno interpretiraju kompleks Bazilike (100.000 kn – poticaji za kreativne proizvode)</p>	<p>Biskupija Grad Poreč Udruga TZGP Dosadašnji partneri</p>	<p>Ukupno: 200.000 kn</p>	<p>Grad Poreč vlastiti izvori Fondovi EU Ostalo</p>	<p>2014-2015</p>	<ul style="list-style-type: none"> • sudjelovanje predstavnika Biskupije i dionika u pripremi i donošenju razvojnih planova i projekata razvoja grada Poreča • izrađen program gradskih i drugih poticaja za stvaranje kulturnih i kreativnih proizvoda koji sveobuhvatno interpretiraju kompleks Bazilike • broj i vrsta novih kulturnih i kreativnih proizvoda • osnovano Društvo prijatelja kompleksa Bazilike i izrađen program rada

	3.2.3. Program suradnje na umjetničkim događanjima vezanih uz kulturnu baštinu (100.000 kn)					
	3.2.4. Osnivanje i program rada Društva prijatelja kompleksa Bazilike (0 kn)					
Strateški cilj 4: RAZVIJATI I PRIMJENJIVATI SUVREMENE NAČINE UPRAVLJANJA KULTURNOM BAŠTINOM						
Specifični ciljevi	Mjere/projekti	Nositelj mjere	Planirana sredstva (u kn na godišnjoj razini)	Izvori	Razdoblje provedbe	Očekivani rezultati pokazatelji
4.1. Unaprijediti planiranje i provedbu zaštite, korištenja, prezentacije i interpretacije Kompleksa Eufrazijeve bazilike	4.1.1. Osnivanje i program rada <i>Savjeta Kompleksa Bazilike</i> kao savjetodavnog tijela (dionici, pravila i način rada) (0 kn) 4.1.2 Program formaliziranja odnosa gradske uprave i Biskupije i unapređenja postojećih aktivnosti (0 kn) 4.1.3. Program suradnje udruga i organizacija (0 kn)	Biskupija Grad Poreč Udruga Dosadašnji partneri Istarska županija TZIŽ Ministarstvo kulture	Ukupno: 0 kn	Redoviti program rada nositelja	2014-2015	<ul style="list-style-type: none"> izrađeni sporazumi i ugovori za suradnju grada Poreča i Biskupije u održivom korištenju kompleksa Bazilike osnovano savjetodavno tijelo stručnjaka za upravljanje kompleksom bazilike i izrađen program rada za naredne tri godine
4.2. Uspostaviti procedure i standarde zaštite, korištenja, prezentacije i interpretacije kompleksa Eufrazijeve bazilike	4.2.1. Planiranje rasporeda korištenja kompleksa Bazilike za sve događaje (povezati ga i uskladiti s gradskim, županijskim i državnim događanjima) (0 kn)	Biskupija Konzervatori	Ukupno: 0 kn	Redoviti program rada nositelja	2014-2015	<ul style="list-style-type: none"> Izrađen plan godišnjeg/višegodišnjeg rasporeda korištenja kompleksa Bazilike za sve događaje izrađena i objavljena pravila korištenja prostora kompleksa Bazilike i ponašanja posjetitelja

4.3. Osnažiti razvoj ljudskih resursa za upravljanje kompleksom Eufrazijske bazilike	4.3.1. Program edukacije osoblja Eufrazijske bazilike o održivom upravljanju kulturnom baštinom (30.000 kn)	Biskupija Pučko učilište	Ukupno: 30.000 kn	Fondovi EU Ostalo	trajno	<ul style="list-style-type: none"> • izrađen program edukacije o održivom upravljanju kulturnom baštinom za osoblje kompleksa Bazilike i dionike • broj i vrsta polaznika programa edukacije o održivom upravljanju kulturnom baštinom
4.4. Unaprijediti upravljanje financiranjem održivog korištenja kompleksa Eufrazijske bazilike	4.4.1. Financijski plan (godišnji i trogodišnji) (0 kn)	Biskupija u suradnji sa savjetodavnim tijelom	Ukupno: 30.000 kn	Redoviti program rada nositelja	2014	<ul style="list-style-type: none"> • izrađen financijski plan godišnji i trogodišnji • izrađen plan investicija • izrađen plan pribavljanja, privlačenja potrebnih sredstva za razvoj i održivo korištenje kompleksa Bazilike
4.5. Uspostaviti sustav praćenja, vrednovanja i izvještavanja o provedbi donesenih planova razvoja kompleksa Eufrazijske bazilike	4.5.1. Program praćenja, vrednovanja rezultata i učinaka te izvještavanja o provedbi upravljanja kompleksom Bazilike (0 kn)	Biskupija Grad Poreč	Ukupno: 0 kn	Redoviti program rada nositelja	2014	<ul style="list-style-type: none"> • izrađena metodologija za praćenje, vrednovanje i izvještavanje o provedbi donesenih planova razvoja kompleksa Eufrazijske bazilike • objavljeni godišnji rezultati i učinci provedbe planova razvoja kompleksa Eufrazijske bazilike
4.6. Umrežiti se sa sličnim sakralnim i UNESCO-ovim objektima povijesno-geografskog konteksta i umjetničke vrijednosti	4.6.1. Program suradnje s gradovima i sličnim sakralnim objektima povijesno-geografskog konteksta i umjetničke vrijednosti (20.000 kn)	Biskupija Grad Poreč Dosadašnji partneri	Ukupno: 20.000 kn	Fondovi EU Županijski proračun	2014	<ul style="list-style-type: none"> • izrađen program povezivanja i suradnje sa sličnim sakralnim i UNESCO-ovim objektima • broj i vrsta projekata suradnje • rezultati i učinci suradnje za razvoj upravljanja i održivog korištenja kompleksa Bazilike

Mehanizmi zaštite i obnove

Osobine struktura

Spomenički sklop Eufrazijane sastoji se od grupe građevina čije su strukture u velikom dijelu izvorne iz vremena gradnje što znači da su stare oko 1400. do 1600. godina. U sklopu građevina nalaze se elementi izrađeni različitim tehnikama u raznim materijalima: mramorna skulptura, mramorna intarzija, skulptura u štuku, podni i zidni mozaici, zidne slike, pomični kipovi i slike. Neki od ovih elemenata i predmeta su vrlo krhke strukture te njihovo održanje ovisi od kvalitete ambijenta u kojima se nalaze. Svi ovi dijelovi izrađeni su od prirodnih materijala tradicionalnim tehnikama. U idealnim uvjetima većina od njih ima veliku trajnost. Određeni su izuzetak drvene konstrukcije te djelomično pokrovi i vanjske žbuke koje vremenom degradiraju te ih je potrebno periodično konsolidirati ili supstituirati.

Monitoring

U posljednjih dvadesetak godina svi dijelovi spomenika su redovito pregledavani i analizirani svake godine u sklopu redovnih restauratorskih radova. Radilo se o ciljanim pregledima u svrhu sastavljanja programa za daljnje zaštitne radove. Koristilo se specijalističko iskustvo sudionika u radovima (restauratora, građevinskih statičara, instalatera, arheologa). U sklopu izrade projekata za pojedine zahvate bile su izrađene i detaljne analize stanja pojedinih struktura, kao na primjer statički model za zgradu Biskupije.

U ovom trenutku od tehničkih oblika monitoringa je aktivno: periodično mjerenje vlage i temperature zraka u prostorijama s umjetninama; mjerenje aktivnosti pukotina u prizemlju Biskupije; video nadzor prostora koji se posjećuju. Podaci se ne uvode u službeni dnevnik. Potrebno je predvidjeti metodologiju sustavnog monitoringa s podnošenjem periodičnih izvještaja.

Uzroci degradacija

Strukturni i dekorativni elementi spomenika relativno su malo poremećeni mehaničkim udarima i pomacima. Nosivi zidovi (osim jednog zida krstionice) ne pokazuju veća statička oštećenja uslijed slijeganja terena, potresa ili drugih mehaničkih utjecaja. Strukture koje su u fizičkom kontaktu s korisnicima (podovi, pragovi, vrata) pokazuju tragove „trošenja“ koje je konstantno i predvidljivo. Pred desetak godina zapažene su zamjetne vibracije zraka prilikom nastupa velikog orkestra u crkvi što potencijalno može utjecati na opnu zidnog mozaika. Nakon toga su reducirani nastupi s obzirom na vrstu i intenzitet glazbe. Glavni uzrok degradacije su kemijski procesi koji dovode do promjene svojstva materijala i njegovog propadanja. Ovi se procesi odvijaju isključivo u mokrom mediju, odnosno u strukturu mora prodrijeti određena količina vode. Voda u spomenik dolazi iz raznih smjerova ili uzroka. Najvažniji su:

- a) prodor vode kroz oštećenja na krovu, prozorima, vratima i vanjskim zidovima
- b) kapilarna vlaga koja se iz podzemlja (temelja) diže kroz zidove. Svi zidovi Eufrazijane „uronjeni“ su u vodu jer se njihovi donji dijelovi nalaze ispod razine morske plime. Od ove pojave naročito su stradali podni mozaici starijih slojeva spomenika, Prvotne

bazilike i Predeufrazijane, koji su djelomično, u nedostatku boljeg rješenja, morali biti zamijenjeni kopijama.

c) Varijacije razine ambijentalne vlage su također potencijalni uzrok propadanja, naročito umjetnina izrađenih od organskog materijala. Velika, upravo neizdrživa, koncentracija vlage u pojedinim danima u nutrini Bazilike upućuje na neadekvatnu ventilaciju.

Određenu vrstu potencijalne i djelatne degradacije predstavljaju neadekvatne intervencije izvedene u prošlosti (npr. „krpanje“ cementom, uporaba željeznih trnova i sl.). Uz to što nisu prihvatljive estetski i povijesno, ovakve intervencije ugrožavaju izvorne materijale s kojima su u kontaktu.

Oblici i politika zaštite fizičkih komponenti spomenika

Ukupnost aktivnosti zaštite struktura spomenika može se podijeliti u nekoliko grupa:

1. Mjere očuvanja postojećih struktura u sklopu održivog korištenja spomenika. Ovo podrazumijeva sve mjere kojima se maksimalno reducira „trošenje“ i oštećivanje spomenika u njegovoj redovnoj (liturgička) i dopunskoj funkciji (turistički obilazak, manifestacije).

2. Mjere tekućeg održavanja dopunjene manjim popravcima „potrošnih“ dijelova sklopa (podovi, instalacije). Praksa je pokazala da se navedeni „manji“ zahvati najbolje mogu izvesti u sklopu izvođenja „velikih“ restauratorskih radova jer su tada pri ruci specijalizirana operativa, projektanti i konzervatori.

3. Restauratorski i asanacijski zahvati u svrhu očuvanja i konsolidacije izvornih struktura. Ovi radovi moraju biti programirani, planirani i projektirani po fazama. Metodologija planiranja, izvođenja, ritam i popis restauratorskih i asanacijskih radova opisana je u posebnom poglavlju.

4. Radovi s ciljem unapređenja spomeničkih svojstava katedralnog sklopa koji obuhvaćaju:

- istraživanja do sada nepoznatih ili slabo poznatih dijelova sklopa s prezentacijom nalaza,
- dopunu i usavršavanje muzejske postave i lapidarija,
- rekonstrukciju lapidarija u atriju,
- izradu svrsishodnog obavijesno-didaktičkog sustava u kompleksu (makete razvojnih faza, paneli s objašnjenjima i slično).

5. Organizacija restauratorsko- konzervatorskih radova. Početkom 90.-ih godina prošlog stoljeća uspostavljen je model planiranja i izvođenja konzervatorskih i restauratorskih radova u Eufrazijani koji je nakon dvadesetak godina provedbe pokazao dosta dobre rezultate. Više su nego udvostručeni prostori dostupni posjetiteljima, uspostavljen je „kružni“ prohod posjetitelja, formirani su lapidarij i muzej u kojima su izložene brojne umjetnine, izgrađene su sanitarije za posjetitelje). U konačnici je to dovelo do nove organizacije posjeta s naplatom ulaznica. Navedeni restauratorsko-konzervatorski zahvati bili su planirani i realizirani u sklopu dva velika obnoviteljska programa: „Restauracija Biskupije Eufrazijane s otvaranjem Muzeja crkvene umjetnosti, 1992.-2001.“ i "Objedinjavanje spomeničke cjeline Eufrazijane, 2002.-2011." Po dovršetku drugog programa otvorena je nova faza brige za spomenik i bilo je potrebno izraditi

nove planove. Oni su se morali temeljiti na analizama stanja svih elemenata katedralnog sklopa, sadržajno-funkcionalnih, strukturalnih i estetskih. Na osnovi dosadašnjih iskustava može se utvrditi da znatan broj elemenata sklopa zahtijeva određene zahvate. Popis potrebnih radova prilično je velik te je neophodno izraditi redoslijed prioriteta kako bi se moglo planirati istraživanje, projektiranje i na koncu izvođenje. U pravilu bi svake godine uz realizaciju određenog zahvata (asanacije, konzervacije, restauracije, prezentacije...) trebalo izraditi i dokumentaciju za naredni zahvat. Pojedini projekt mora uz „glavni“ zahvat predvidjeti i potrebne radove iz domene tehničkog održavanja i manjih popravaka. Popis koji slijedi podloga je za određivanje redoslijeda tih zahvata. Kada se on utvrdi treba ga predočiti u obliku dokumentiranog i ilustriranog elaborata kojeg treba dostaviti nadležnoj službi zaštite spomenika radi osiguranja redovite godišnje potpore slijedom natječaja Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Navedeni zahvati su vrlo raznolikog karaktera i opsega: od radova na složenijem godišnjem održavanju pa sve do višegodišnjih složenih projekata. Gruba je procjena da bi, uz intenzitet i ritam radova kakav je bio dosada, svi predviđeni radovi bili realizirani u 8 do 10 godina.

U narednim poglavljima navode se osnovni zahvati koje bi trebalo predvidjeti za svaki pojedinačni dio kompleksa Eufrazijane. Sve predviđene radove po pojedinim fazama treba elaborirati, što znači da je potrebno provesti konzervatorska istraživanja, pripremiti odgovarajuće konzervatorske smjernice te po potrebi izraditi adekvatna projektna rješenja. Radove treba povjeriti specijaliziranim i licenciranim izvoditeljima (restaurator, građevinar i sl.), a izvoditi ih treba pod stalnim nadzorom konzervatora. Cijeli kompleks je detaljno arhitektonski snimljen, ali se ipak može dogoditi da će za neko mjesto (detalj) trebati predvidjeti i odgovarajuća dodatna snimanja, pa i takvu vrstu radova treba planirati. Tijekom istraživanja kao i izvedbe samih radova može se ukazati potreba za dodatnim radovima, adaptacijom, prilagodbom danih rješenja i sl. Radi jasnoće, uz opis pojedinog zahvata sažeto su navedeni i podaci o stanju pojedinih struktura. Pozicije iz plana radova nižu se redoslijedom kako se fizički doživljava kompleks, a zabilježene su rednim brojevima na priloženom planu.

Pregled potrebnih zahvata

1. Atrij i narteks

Atrij Eufrazijane potječe iz 6. stoljeća i jedini je u potpunosti sačuvani atrij iz starokršćanskoga razdoblja u Europi. Sadašnji izgled dobio je restauracijom iz 1868. godine kada su obnovljeni dijelovi koji su do tada bili propali. Prilikom restauratorskih radova treba voditi računa o tome da je ipak oko tri četvrtine građevne strukture atrija izvorno iz 6. stoljeća. Tijekom restauracije 1868. godine nisu bili vizualno odvojeni izvorni od restauriranih dijelova, što bi se u planiranim radovima trebalo djelomično korigirati. Svakako je potrebno javnosti predočiti preglednu dokumentaciju s podacima o izvornim i restauriranim dijelovima atrija.

U prostoru atrija i narteksa predviđeni su sljedeći radovi:

- popravak krova atrija,
- restauracija drvenih i dekorativnih dijelova krovišta atrija,
- restauracija opločenja,
- analiza stabilnosti mramornih stupova, posebno s obzirom na oštećenja baza,

- revizija i popravak odvodnje oborinskih voda iz atrija,
- sanacija vlage na južnim i zapadnim zidovima,
- sanacija zida atrija s rekonstrukcijom neadekvatnih žbuka,
- rekonstrukcija i korekcija načina postave lapida u atriju,
- zaštita od golubova,
- revizija električne instalacije i opreme.

Elementi drvenog krovišta dijelom su dotrajali. Potrebna je cjelokupna revizija krovišta te promjena i popravak oštećenih dijelova. Bilo bi poželjno zamijeniti cjelokupni pokrov atrija od kupa-kanalica te ih zamijeniti novima koje bi bile više prilagođene ambijentu - tzv. patinirane ili ambijentalne kanalice. Posebnu pažnju treba posvetiti opšavima na spojevima. Uputno je zamijeniti cjelokupni limeni opšav i postaviti novi od olovnog lima ili drugog odgovarajućeg materijala.

Ukrašeni drveni krov atrija u pogledu oštećen je na više mjesta i također treba restauraciju. Oštećenja su izrazita na mjestima gdje je došlo do prodora vode. Oslikane letvice pseudo kasetiranoga stropa izrađene su 70.-tih godina prošlog stoljeća prema originalnim uzorcima. Oštećene oslikane letvice mogu se zamijeniti novim, a na isti način.

Pojedine podne ploče su dobro sačuvane, neke imaju pukotinu-dvije, ali su neke i ozbiljnije oštećene. Također je dijelom površina poda izraženije neravna što može biti smetnja kod kretanja ljudi. Treba detaljno snimiti sve dijelove poda i za svaki pojedini dio donijeti odluku kako treba na konkretnom mjestu postupiti. Ukoliko se donese odluka o jednokratnoj i obuhvatnoj restauraciji pločnika potrebno je izvršiti odgovarajuća arheološka istraživanja atrija.

Jedan dio stupova koji okružuju atrij također je oštećen ili je napukao. Stanje svakog pojedinog stupa treba snimiti, analizirati i donijeti odluku o eventualno potrebnoj sanaciji kao i načinu na koji to treba napraviti.

Odvodnja oborinskih voda u atriju, kao i u prilaznom prolazu, dijelom je riješena, a dijelom se vode razlijevaju sasvim nekontrolirano. Mjestimice prolaze i kroz zidove u vidu manjih curaka. Svi elementi postojećeg sustava odvodnje nisu poznati kao ni stanje u kojem se oni nalaze. Potrebno je angažirati odgovarajuće stručnjake koji će proći kroz cijeli sustav (pokretna-vođena kamera koja može proći kroz kanalizacijske cijevi) i detaljno ga snimiti, a po potrebi manja začepjenja i očistiti. Na osnovi tih podataka razradilo bi se cjelovito rješenje uređenja, obnove i sanacije sustava odvodnje.

Stanje površine zidova atrija je u pravilu neadekvatno. Dijelom su zidovi ožbukani i to često različitim materijalima (vjerojatno u naknadnim sanacijskim intervencijama), dijelom su zidovima samo obrađene sljubnice (opet različitim materijalima), a dijelom je stanje nedefinirano. Sve zidne plohe unutrašnjosti atrija treba istražiti, stratigrafski definirati slojeve pokrovne žbuke te razlučiti povijesne od onih suvremenih. Na osnovu rezultata i istražnih sondiranja, pristupa se skidanju slojeva žbuke koje potječu iz 20. stoljeća. Pri tome treba u potpunosti sačuvati svaki detalj izvornog fugiranja koje se raspoznaje po karakterističnom obliku plitke prizmatične fuge. Na zidovima se vide brojni tragovi i ostaci različitih povijesnih proboja koji su zazidani neadekvatnim materijalom. Uz nastojanje da se pokaže povijesnost i slojevitost zidova ipak treba nastojati da oni budu vizualno ujednačeni. To se može postići na način da se supstituiraju plombe izvedene ciglom koje koloristički odudaraju od cjeline zida.

Popravak ploha zidova ne smije se zaustaviti samo na površini, iako se i obradom površine postižu konstruktivna poboljšanja, već na određenim mjestima treba konsolidirati i volumen zida odgovarajućim postupcima. Potrebno je provesti reviziju električne instalacije i opreme kako bi bila manje vidljiva i bolje se uklopila u povijesni ambijent. Postojeća rasvjeta je zadovoljavajuća, ali bi s vremenom trebalo postaviti moderna i ekonomičnija rasvjetna tijela.

Na zidovima atrija, pročelja crkve i krstionice pričvršćen je određeni broj kamenih spomenika tako da je atrij djelomično uređen kao lapidarij. Ideju o atriju kao lapidariju potrebno je ozbiljno preispitati te odlučiti o načinu prezentacije kamenih spomenika. Najvjerojatnije dio kamenih reljefa može ostati u atriju, dok bi za neke bilo bolje naći novi smještaj. Na taj način smanjila bi se količina grafita koji jako nagrđuju taj dio spomeničke baštine Eufrazijane. Kamene spomenike koji bi ostali u atriju trebalo bi tehnički i vizualno postaviti jednoobrazno i na način da se omogući njihovo kvalitetno sagledavanje i adekvatna zaštita. U potpunosti bi trebalo eliminirati praksu uzidavanja spomenika. Svaki spomenik mora biti popraćen diskretnom legendom na dva jezika. Prilikom revizije izlaganja kamenih spomenika potrebno je provesti i preliminarnu desalinizaciju, čišćenje te popravak oštećenja.

Poluzatvoreni prostor atrija privlači brojne golubove koji čine veliku štetu. Potrebno je izraditi sustav zaprečivanja na svim mjestima gdje golub može sletjeti. Također je potrebno razmotriti varijante fizičke zaštite, ali i analizirati mogućnosti koje pružaju suvremena tehnička rješenja. Potrebno je razmotriti te izraditi varijantna rješenja za postavljanje instalacije za zavjetne svijeće. Ta instalacija mora biti apsolutno "nezamjetna" u prostoru atrija te od ove ideje treba odustati ako nije moguće iznaći povoljno rješenje.

2. Krstionica

U prostoru krstionice predviđeni su slijedeći radovi:

- popravak krovne konstrukcije i pokrova,
- popravak odnosno izrada novih prozora,
- sanacija vlage u donjim zonama zidova, posebno onih na južnoj i zapadnoj strani,
- revizija postava lapidarija,
- restauracija kamene skulpture.

Krstionica katedrale potječe iz 5. stoljeća. Sredinu 19. stoljeća dočekala je bez krova koji je rekonstruiran 1868. godine. Drveno krovište i krovni pokrov krstionice su dotrajali te je potrebno izvršiti temeljitu rekonstrukciju ili popravak. Uputno bi bilo zamijeniti postojeće kupe-kanalice na isti način kao i u atriju. U strukturi krstionice uočava se nekoliko ozbiljnih procesa degradacije koje treba adekvatno sanirati. Po cijeloj visini dvaju zidova postoji vertikalna pukotina. Potrebno je definirati njezin uzrok te sanirati oštećenja. Preliminarno bi svakako žurno trebalo postaviti markere za praćenje dinamike pukotine. Drugi ozbiljni problem je velika prisutnost vlage u donjem dijelu zidova krstionice. Uzrok tomu je viša razina terena s vanjske strane krstionice. Sanaciju vlage treba izvršiti po posebnom projektu koji mora biti izrađen sukladno rezultatima prethodnih obuhvatnih istraživanja koja uključuju i iskope arheološkom metodom s

vanjske, a možda i s unutrašnje strane zidova. U krstionici su na zidovima izloženi vrijedni kameni spomenici, dijelovi liturgijskog namještaja - ambona iz 6. stoljeća i drugi spomenici. Potrebno je procijeniti da li ti spomenici zavrjeđuju adekvatniji smještaj. Sam ambijent krstionice je dovoljno impresivan te u njemu nisu neophodni i takvi sadržaji. Kamene spomenike potrebno je desalinizirati, očistiti i popraviti. Ostakljenje s drvenim rešetkama prozora krstionice postavljeno je 80.-tih godina prošloga stoljeća. Izgleda da je korišten vrlo loš materijal jer je prozorska drvenarija poprilično propala. Potrebno je izvršiti detaljni pregled drvenarije te donijeti odluku o sanaciji i izradi novog ostakljenja.

3. Zvonik

Na zvoniku su predviđeni slijedeći radovi:

- sanacija pokrovne žbuke,
- popravak oštećenih kamenih vijenaca,
- servis (eventualno modernizacija) gromobrana,
- uklanjanje raslinja s površina zidova zvonika, kao i ostalih dijelova,
- popravak (sanacija) drvene međukatne konstrukcije te konstrukcije stubišta s odgovarajućom impregnacijom.

Pokrovna žbuka piramide tornja je u relativno dobrom stanju. Ipak vrijeme je učinilo svoje i pojavila su se oštećenja. Ona su u ovom momentu slabije izražena, ali je otvoren put daljnjem i to ubrzanom propadanju. Sadašnji vod gromobrana postavljen je tako da dijelom prolazi po sredini zida tornja i to onog najvidljivijeg. Raslinje koje nalazimo na vanjskim ploham konstrukcije tornja treba biti uklonjeno jer je izuzetno štetno za trajnost građevine. Uklanjanje treba obaviti stručno na način da se ukloni (ili barem neutralizira) i korijenje.

Cjelokupna stubišna konstrukcija u zvoniku je drvena, postavljena u drugoj polovici prošloga stoljeća. Dugo godina nije održavana te je potreban detaljni pregled i ocjena stanja. Uočena slaba mjesta treba ojačati i u krajnjoj mjeri izmijeniti dotrajale elemente. Potrebno je obaviti detaljni pregled pa i reviziju postojeće elektroinstalacije te je prilagoditi suvremenim standardima. Cjelokupnu drvenu konstrukciju treba premazati zaštitnim premazom.

4. Zgrada Biskupije

4. 1. Dvorište Biskupije

Dvorište biskupije je uređeno tijekom recentnih radova zaštite i obnove te ovdje nisu predviđeni neki posebni radovi osim što bi se postavile dvije klupe za eventualni odmor posjetilaca. Uz izložene nadgrobne ploče mogla bi se postaviti transliteracija njihovih natpisa.

4.2. Lapidarij u prizemlju Biskupije

U istočnoj prostoriji prizemlja Biskupije predviđaju se slijedeći zahvati:

- obnova zaštitnog premaza drvenih instalacija,

- dopuna informacijskog sustava.

Zbog svoje veličine, oblika i smještaja istočna prostorija Biskupije pogodna je za muzeološke i edukacijske sadržaje. U njoj bi trebalo smjestiti potrebni informatički sustav (tradicionalni i elektronski) i kvalitetne trodimenzionalne makete koje predočavaju razvoj katedralnog kompleksa od 4. do 6. stoljeća. U ostatku prostora može se nadopuniti postojeće izloške, ali treba voditi računa da se prostor previše ne muzealizira.

4.3. Trijem s lapidarijem na I. katu Biskupije

U južnom kraku trijema sada je smješten lapidarij provizornog karaktera. Cjelokupni trijem se može urediti kao kvalitetna zbirka kamenih spomenika. Taj prostor u isto vrijeme služi i za odmor posjetitelja pa se postojeći namještaj može dopuniti novim elementima.

4.4. Prostorija - vidikovac na I. katu Biskupije

Iz ove prostorije pruža se najkvalitetniji pogled na arheološku zonu s podnim mozaicima. Uz postojeće izloške na zidovima i u vitrinama potrebno je postaviti nove spomenike. Sadašnji informativni pano treba zamijeniti kvalitetnijim, a može se razmišljati i o elektronskom rješenju.

4.5. Bočna prostorija na istočnoj strani Biskupije

Izdužena manja dvorana s istočne strane prvoga kata biskupije pogodna je za edukacijske svrhe. U njoj je pokazana slojevitost građevinskih i dekorativnih struktura Biskupije. Tu treba urediti edukativni muzejski postav s dokumentacijom o istraživanju i restauriranju zgrade Biskupije, a možda i cijeloga katedralnog kompleksa. Potrebno je odlučiti da li je pogodnija klasična muzejska instalacija ili suvremeniji elektronički sustav.

4.6. Središnja dvorana Biskupije

Središnja dvorana Biskupije zbog svoje sačuvanosti, značaja i svjetske unikatnosti mora biti prezentirana u izvornom obliku. Namještajem se oprema samo za vrijeme manifestacija koji se u njoj odvijaju. Potrebno je izmjestiti drveni oltar koji se u njoj privremeno nalazi.

4.7. Manja prostorija sa zapadne strane na I. katu Biskupije

Ta je prostorija pogodna za izložbeni prostor s naglaskom na barokno-klasicističku dekoraciju stropa i zidova. S obzirom na dimenzije u njoj se može smjestiti "riznica" - zbirka srebrnog liturgijskog posuđa iz depoa župnog ureda. Zidove i strop treba restaurirati tako da na vidjelo izađe dekoracija iz kraja 18. ili početka 19. stoljeća.

4.8. Prostorija na zapadnom kraju trijema na I. katu Biskupije

U ovoj manjoj prostoriji s pristupom izravno s trijema može se urediti još jedan izložbeni prostor. Obzirom na njezine dimenzije, pogodna je za izlaganje kipova ili crkvenog ruha. Najbolje bi bilo izraditi obuhvatni muzeološko-konzervatorski elaborat kojim bi se definiralo namjenu ove i prethodne prostorije. Zidove i strop treba restaurirati tako da na vidjelo izađe dekoracija iz kraja 18. ili početka 19. stoljeća.

4.9. Izložbene dvorane

Sadašnji muzejski postav u klasičnom smislu te riječi obuhvaća tri prostorije na I. katu Biskupije. U njima su izložene slike i kipovi iz razdoblja 15.-18. stoljeća. Na drugom katu Biskupije nalaze se tri identične prostorije koje se također mogu privesti izložbenoj namjeni. Jedna od njih ima i strop ukrašen barokno-klasicističkom štukaturom. Zidove i strop na drugom katu također treba restaurirati tako da na vidjelo izađe dekoracija iz kraja 18. ili početka 19. stoljeća. Prostorije na drugom katu imaju i sačuvan izvorni podni parket iz 18. stoljeća. Potrebno je razmotriti mogućnost da se i u ovim trima prostorijama izlože umjetnine iz depoa Katedrale. Građevinska analiza pokazala je da postojeći grednjak nije statički dostatan za novu javnu namjenu. Potrebno je projektirati i realizirati odgovarajuće ojačanje stropnih konstrukcija.

4.10. Prostor između apside Biskupije i sjevernog bedema

Tijekom ranijih radova ovaj prostor je ostao samo dijelom istražen i nije bio uređen, te se predviđa slijedeće:

- dovršetak arheološkog istraživanja,
- izrada projekta i izvedba asanacije i prezentacije.

Tijekom ranijih radova na ovom dijelu Biskupije provedena su ograničena iskapanja tla (uz odgovarajući arheološki nadzor). Kako je obim iskapanja bio uglavnom vezan za radove koji su se tu izvodili, on zapravo nikad nije cjelovito istražen. Sve nalaze treba odgovarajuće dokumentirati, a ovisno o njihovom karakteru i prezentirati. Također će biti potrebno detaljno snimiti stanje konstrukcije zida (prvenstveno bedema, ali i zidova Biskupije), a u svrhu eventualne sanacije.

5. Arheološka zona

Ova zona je u naravi otvoreni prostor s mozaicima i okolnim sadržajima. Možemo ju podijeliti u nekoliko dijelova.

5.1. Dio arheološke zone s kopijama mozaika

Potrebni radovi:

- analiza stupnja i uzroka degradacije,
- izrada projekta restauracije i rekonstrukcije nosača, podloge, elemenata mozaika s novom drenažom,
- provedba rekonstrukcije i restauracije kopije podnog mozaika.

Radi se o vrlo delikatnom zadatku i za njegovo rješenje treba angažirati širi broj stručnjaka različitih znanja i specijalnosti kako bi se zadatak što uspješnije priveo kraju. Kod toga će trebati istražiti (barem u osnovnoj mjeri) sastav i osobine tla do dubine od nekoliko metara ispod mozaika. Izuzetno je bitno analizirati i utjecaje promjena razine mora jer je to jedan od većih problema kod odabira konačnog rješenja. Odgovarajući udio konzervatora i restauratora također je od presudnog značaja.

5.2. Polja s originalnim mozaicima

Na pojedinim dijelovima arheološke zone postoje sačuvani originalni mozaici. Oni su praktično cijelo vrijeme prekriveni pijeskom kako bi se sačuvali u što većoj mjeri. Najviše originalnih dijelova nalazi se uz sjevernu stranu - prema bedemima, dok ih nešto možemo naći i na JI uglu na mjestu gdje se oni "podvlače" i pod zid Eufrazijeve bazilike. Oni postoje i na nekim drugim mjestima, ali su nešto manjih površina.

Potrebni radovi:

- analiza stupnja i uzroka degradacije,
- izrada programa daljnje zaštite.

5.3. Arheološki ostaci izvan mozaika

Arheološka zona obuhvaća i neke dijelove bez mozaika. Također ih treba istražiti i odgovarajuće urediti. Dijelom je ovo područje ranije uređeno (možda su mjestimice potrebne određene dorade). Izrazitiji problem je otvorena sabirna jama (bivša cisterna) koja je adaptirana da bi se riješio, odnosno smanjio problem plavljenja plohe mozaika kod razine visokog mora. Problem voda ovom jamom nije riješen i moglo bi reći da je to danas zapravo veliko "ruglo" ove zone, koje ništa ne rješava. Iznaći odgovarajuće rješenje nije jednostavan zadatak, ali treba naći način kako bi se problem u najmanju ruku bitno umanjio, pogotovo kad je riječ o vizualnom dojmu.

Ovdje se predviđaju slijedeći radovi:

- analiza stupnja i uzroka degradacije,
- izrada programa zaštite.

5.4. Zaštita mozaika u arheološkoj zoni u zimskom periodu

Nešto prije zime mozaici se zaštićuju nasipavanjem sloja pijeska koji se u proljeće opet odstranjuje. Način kako se to uobičajeno radi možda i nije u cijelosti adekvatan pa bi trebalo ispitati neka bolja rješenja. Također se redovito javlja problem spremanja materijala zaštite nakon što se ukloni pa do momenta kad se u jesen ponovo stavlja na mozaike.

U tom smislu predviđa se:

- izrada projekta adekvatne zimske zaštite (eventualno predvidjeti i odgovarajuće probno polje),
- analiza iznalaženja mogućeg novog položaja spremnika za pijesak, njegovo oblikovanje te izrada samog spremišta.

5.5. Gradski bedem

Vanjsko lice bedema nije sustavno i cjelovito uređeno te je potrebna obrada sljubnica kamenog veza. Uređenje površine zida obradom sljubnica nije samo estetski zahvat već i konstruktivno ojačanje.

5.6. Mali lapidarij u arheološkoj zoni

Ovo je novouređeni prostor smješten u uglu između gradskog bedema i prezbiterija sjeverne bazilike Predeufrazijane. U njemu je izložen manji broj lapida te je sagrađena čelična platforma kojom posjetioци mogu pristupiti vidikovcu na bedemu odnosno prići ulazu u nekadašnji prezbiterij sjeverne bazilike Predeufrazijane. Nažalost, ova nova konstrukcija ima određene nedostatke u smislu stabilnosti koje obvezno treba ukloniti. To znači da treba snimiti elemente nosive konstrukcije analizirati ih i predvidjeti odgovarajuća ojačanja. Lapidarij treba dopuniti novim izlošcima.

6. Prostor bivše apsida sjeverne bazilike Predeufrazijane - stara sakristija

Prostorija je uređena te se predviđaju samo manji zahvati, i to:

- korekcija platforme za kretanje posjetilaca,
- istraživanja u zoni sjevernog zida.

Čelična platforma koja vodi duž zapadnog zida dijelom je odmaknuta od njega tako da postoji opasnost da neko stane u "prazno" i povrijedi se. Isti problem postoji i na čeličnoj šetnici uz sjeverni zid. Sjeverni zid je nedavno privremeno prezentiran no, nije detaljno istražen. Također su vidljiva i njegova određena oslabljenja koja će trebati urediti. Arheološki ostaci u ovoj su prostoriji konzervirani, ali se i dalje pojavljuju znakovi degradacije. Zbog stalne promjene vlage i temperature zraka uočena je pojava raspadanja vezivne žbuke u zidovima, ostacima *syntronosa* i arkosolija. Potrebno je iznaći odgovarajuće rješenje konsolidacije žbuke i zaustavljanja emisije slobodnih soli.

7. Presvođena prostorija

Ova prostorija također je nedavno uređena i prezentirana. Tijekom korištenja pokazali su se određeni nedostaci koje treba ukloniti. Predviđaju se slijedeći radovi:

- korekcija usmjerene rasvjete,
- prezentacija stepenice između prostora Eufrazijane i Predeufrazijane,
- korekcija platforme za kretanje posjetilaca.

Postava rasvjete nije najuspješnije izvedena i trebat će napraviti određene korekcije. Arheološkim istraživanjima utvrđeno je postojanje mramornoga praga vrata između prostora Eufrazijane i Predeufrazijane. Ovaj prag treba urediti i prihvatljivo ga prezentirati pomoću dodatne rasvjete. Čelična platforma za kretanje ljudi dijelom bi mogla zadovoljavati (dio uz sjeverni zid) uz određene korekcije i popravke (npr. rukohvat). Dio platforme (koji je u tlocrtu trokutastog oblika) potpuno je nepodesan. Vrlo je nestabilan - ljulja se, korišteni materijali su nedostatne čvrstoće (presjeka), a podupora (stup) je van funkcije. Potrebno je ograničiti kretanje ljudi po njoj i kompletno je izmijeniti novom, adekvatnijom.

8. *Cella trichora*

8.1. Interijer

Predviđaju se slijedeći radovi:

- postavljanje adekvatnih polu transparentnih ploča na prozore,
- projektiranje i izvedba kontrolirane ventilacije,
- postavljanje instrumenta za mjerenje temperature i vlage.

8.2. Krov

Krov od škrlja restauriran je 2013. godine te je potrebno samo nadzirati njegova svojstva.

9. Ostaci mozaika južne bazilike Predeufrazijane iza istočnog zida Eufrazijane

U produžetku bočnih brodova Eufrazijane manji su ostaci mozaičkoga poda koji je pripadao južnoj bazilici Predeufrazijane. Danas su na otvorenom jer je u tome dijelu mlađa crkva skraćena. Ovdje se predviđaju slijedeći radovi:

- revizijsko istraživanje, čišćenje i rekonstrukcija bočnih podupora,
- izrada nove dokumentacije,
- projekt i izvedba konzervacije te eventualno prezentacije.

10. Eufrazijeva bazilika

10.1. Eksterijer

10.1.1 Krov središnje apside Eufrazijeve bazilike

Krov srednje istaknute apside Eufrazijane do danas je sačuvao veći dio izvornoga krova složenog od tegula i imbreksa, što je izuzetna rijetkost.

U ovom dijelu se predviđaju slijedeći radovi:

- obuhvatna analiza stanja pokrova krova,
- sondiranje radi utvrđivanja stanja podloge,
- dopuna zaštitnih olovnih ploča.

10.1.2. Ostaci zidnog mozaika na istočnom zidu srednjeg broda Eufrazijane

Na zabatu istočnoga zida srednjeg broda Eufrazijane još uvijek stoje ostaci eksterijernih zidnih mozaika. Atmosferilije na njih loše djeluju zbog čega se stalno osipaju pa im nužno treba odgovarajuća zaštita. U tom smislu predviđaju se:

- obuhvatno istraživanje i izrada znanstveno - konzervatorskog projekta zaštite,
- provedba zaštite.

10.2. Interijer bazilike

Uz uređenje i održavanje interijera Eufrazijane predviđaju se slijedeći zahvati:

- istraživanje stanja i uzroka degradacije građe zidova, posebno sa sjeverne strane,
- projekt sanacije vlage u zidovima,
- rekonstrukcija pokrovne žbuke (završnog sloja) na mjestima gdje je ona propala,
- istraživanje AB ploča na podu bazilike, utvrđivanje stanja i uzroka degradacije,
- izrada projekta sanacije/supstitucije AB ploča,
- izrada prijedloga bolje prezentacije mozaika Predeufrazijane ispod poda bazilike,
- projektiranje i izrada novog opločenja,
- pregled i utvrđivanje stanja i uzroka degradacije drvenih prozora u Bazilici,
- projekt asanacije ili supstitucije prozora,
- izvedba radova asanacije/supstitucije prozora,
- studija poželjne ventilacije u Bazilici,
- istraživanje stanja i uzroka degradacije oltarne ograde i izrada projekta restauracije,
- restauracija oltarne ograde,
- korekcija električnih instalacija u apsidi i na ciboriju,
- restauracija srebrenog antependija,
- kontrola stanja stupova arkature,
- retuš stanja stupova arkature,
- kontrola stanja štukature,
- analiza površina bočnih apsida s ostacima zidnih slika i mozaika s projektom konzervacije i restauracije.

Prodor podzemnih voda i kapilarne vlage veliki je problem u cijelom kompleksu, napose u Eufrazijevoj bazilici. Utjecaj vlage zamjetan je nejednoliko po cijelom zidu. U ovom trenutku se ne naslućuju razlozi takve neujednačenosti na pojedinim dijelovima, a niti neka pravilnost. Samo detaljnija analiza i cjeloviti snimak stanja mogli bi dovesti do nekih konkretnih podataka, a onda i eventualno do mogućeg rješenja.

U današnjem podu Eufrazijane više je otvora kroz koje se mogu vidjeti prezentirani ostaci mozaika južne bazilike Predeufrazijane. Mozaici u svim otvorima nisu u jednakom stanju, a također nisu ni svi dostupni posjetiteljima. I tu bi trebalo predložiti nova rješenja te istražiti može li se uopće nešto i kako popraviti.

Potrebna je kompletna revizija prozorskih rešetki te popravci, odnosno izmjene.

Dio stupova ima određena oštećenja pa se neke od njih već i ranije pokušavalo sanirati. Nekima od njih na gornjem dijelu postavljen je jedan ili više prstenastih metalnih okova kojima su privremeno sanirani. Trebalo bi ispitati uzroke nastalih oštećenja i predložiti vizualno prihvatljivija rješenja.

Sjeverna i južna bočna apsida napose su ugrožene zbog prodora kapilarne vlage. Potrebno je detaljno istražiti uzroke takvom stanju i predvidjeti odgovarajuća rješenja.

Oltarna ograda u današnjem izgledu složena je 1928. godine od izvornih i djelomično integriranih dijelova. Izrazito su propali dijelovi pluteja koji su izrađeni od cementa, kojim su bili nadomješteni nedostajući dijelovi. Njeno današnje stanje je takvo da nužno zahtijeva sanaciju i ujednačeni pristup rekonstrukciji dijelova koji nedostaju.

Neki kapiteli su oštećeni pa bi ih trebalo djelomično rekonstruirati, a stare rekonstrukcije retuširati na način da se izjednače s novima.

Pojedini elementi vrata (nadvratnici, pragovi) bazilike su napukli. Treba ispitati razloge napuknuću i sanirati postojeća oštećenja.

10.3. Krov bazilike

Mjestimično se na krovu pokazuju manji prodori vode. Za detaljniji uvid treba osigurati pristupačniji pregled nakon čega se mogu predložiti konkretna rješenja. U pogledu nosive drvene konstrukcije središnjeg broda lađe bazilike - odozdo nije moguće detaljnije procijeniti njezinu kakvoću. Isto se odnosi i na krov od kupa-kanalica.

U ovim poslovima previđeni zahvati bili bi:

- detaljni pregled s pristupačnije udaljenosti,
- popravci krovne konstrukcije i pokrova.

Mjere osiguranja vrsnoće zaštite i restauratorsko-konzervatorskih radova

Visoka valorizacija spomenika (UNESCO-va baština) podrazumijeva i najviše standarde planiranja, projektiranja, izvedbe i verifikacije.

- prvu i striktno obvezujuću razinu načina postupanja sa spomenikom definiraju važeći zakoni, povelje i prihvaćena suvremena metodologija zaštite kulturnih dobara (Izbor: Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara ([NN 69/99](#), [NN 151/03](#); [NN 157/03](#) Ispravak, [NN 87/09](#), [NN 88/10](#), [NN 61/11](#), [NN 25/12](#), [NN 136/12](#), [NN 157/13](#)), Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti podvodne kulturne baštine (NN, 10/04), Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine (NN [12/93](#)), Zakon o potvrđivanju Okvirne konvencije Vijeća Europe o vrijednosti kulturne baštine za društvo ([NN 5/07](#))),
- značaj spomenika podrazumijeva sudjelovanje samo najboljih specijalista (konzervatora, restauratora) pri čemu vrsnoću ne treba vrednovati samo u nacionalnim okvirima,
- odabir metodologija, tehnologija i načina provedbe zaštitnih radova i postupaka treba definirati kvalificirano tijelo kojega imenuje Ministarstvo kulture i u kojemu su zastupljeni specijalisti određenih struka i vlasnika.

Sredstva za provedbu očuvanja i unapređenja spomeničkog sklopa Eufrazijane

Glavni izvor sredstava za provedbu svih programa zaštite, unapređenja i obnove katedralnog sklopa trebaju biti prihodi koji se ostvaruju od turističkih posjeta. Ta su sredstva, i kada se oduzmu vrijednosti koje su potrebne za tekući pogon, dosegla veličinu koja je dovoljna za provedbu vrlo ambicioznih projekata. Cilj dugogodišnjih restauratorsko-konzervatorskih radova koje je u posljednja dva desetljeća financiralo Ministarstvo kulture bio je uspostava sustava dostatnog i trajnog samofinanciranja kompleksa u budućnosti. Treba računati na ostale izvore financiranja, u prvom redu od godišnjih programa zaštitnih radova Ministarstva kulture. Određena sredstva mogu se pribaviti slijedom aplikacija na EU fondove, suradnjom s turističkom industrijom i sl.

Edukacija, informiranje i izgradnja javne svijesti

Polazne pretpostavke

Edukacija se danas događa u formalnim i informalnim platformama, škola više nije jedini nositelj edukacijskih procesa. Sve je više spontanih načina i mogućnosti educiranja različitih tipova populacije u vezi različitih tema. Edukacija o spomenicima kulture svakako mora obuhvatiti materijalne i simboličke aspekte važnosti tog dijela kulturne baštine. Bitan aspekt edukacije jest strukturalno definiranje poruka, ciljnih skupina i medija edukacije.

Opći cilj

Opći cilj edukacije o kompleksu Eufrazijeve bazilike jest kontinuirano poticanje razvoja svijesti o povijesnom i kulturnom značenju kompleksa kako bi se utjecalo na povećanje njegovog potencijala za suvremenu zajednicu. Kako je Eufrazijeva bazilika važan dio identiteta suvremenog Poreča i cijele Poreštine, a napose u segmentu jednog od najznačajnijih gospodarskih sektora - turizma, neprijeporno je važno, uza sve ostale aspekte održivog korištenja povijesnog kompleksa, kontinuirano educirati zajednicu o njemu samom. To posebno iz razloga jer se nalazi u središtu povijesne gradske jezgre s kojom je neodvojivo povezan, a istovremeno je u vlasništvu rimokatoličke crkve i još uvijek je u konfesionalnoj funkciji. Istovremeno veliki broj turista ga posjećuje, a identitet turističke destinacije Poreč u velikoj je mjeri utemeljen i na značenju kompleksa Eufrazijeve bazilike. Dosada su uloženi značajni naponi na edukaciji lokalnog stanovništva pa te pohvalne aktivnosti treba kontinuirano održavati.

Poruke u edukaciji

Temeljne poruke u edukaciji o kompleksu Eufrazijane trebaju biti usklađene s realnosti situacije i konteksta, a to su:

- jedan od najvažnijih europskih spomenika ranobizantske kulture i umjetnosti;

- kompleks kroz čije se sačuvane slojeve doživljava dinamičan razvoj grada ali i cijele Europe kroz stoljeća;
- spomeničko svjedočanstvo visoke razine vizualne kulture šestog stoljeća nove ere;
- kompleks je neodvojivi dio grada;
- Eufrazijana je važan dio turističkog identiteta Poreča;
- iznimna je važnost održivog korištenja kompleksa - potrebno ga je aktivirati u turističke svrhe ali na načine i u količini koja garantira materijalnu održivost kompleksa.

Mediji komunikacije i ciljne skupine

Ciljne skupine (interna javnost):

- ključni dionici (ponajprije gradska uprava i predstavnici gospodarstva te obrta)
- civilni sektor
- kulturni sektor
- djeca osnovnoškolskog i srednješkolskog uzrasta

Ciljne skupine (eksterna javnost):

- turisti
- posjetitelji
- poslovni partneri
- prijatelji grada i građana

Mediji komunikacije:

- gradski i regionalni tiskani mediji
- gradske i regionalne radio postaje
- regionalne televizijske postaje
- oglašavanje u prostoru grada
- posebni tiskani prigodni materijali
- web stranice (Bazilika, TZGP, GP i druge)

Načini, metode i didaktička sredstva edukacije

Edukacija o kompleksu svakako treba biti kontinuirana i prepoznatljiva internoj te eksternoj javnosti. Ključna metoda jest stvoriti percepciju da je Eufrazijana živ organizam u srcu grada i da se o njoj treba kontinuirano skrbiti, da je kompleks "tu, pokraj nas" i ujedno - "dio svih nas". U tu svrhu, bilo bi korisno stvoriti jednu romantizirano-dokumentarnu pripovijest o vremenu nastanka i razvoja Eufrazijane, kroz koju bi se narativnim tehnikama, upoznalo sve ciljne skupine s temeljnim okolnostima nastanka kompleksa, a time i s njegovom kulturno-povijesnom vrijednošću.

Ta bi se pripovijest mogla višestruko koristiti:

- kao radio emisija u nastavcima,
- kao predložak za slikovnice i ilustrirane brošure ili stripove,
- kao predložak za nešto ambicioznije medijske iskorake u edukaciji.

Primjerice, na temelju takve dokumentarističke pripovijesti mogla bi se stvoriti serija *billboarda* na kojima bi bili 3D simulacijama prikazane faza razvoja i glavni junaci u pripovijesti o nastanku kompleksa "oživjeli" u svijesti gledatelja. Korištenje takvog kreativno-didaktičkog pristupa može ići i tako daleko da se povijesne osobe u nekoj vrsti animacije obraćaju izravno današnjim baštinicima kompleksa, ali i posjetiteljima grada, obvezujući ih tako na kontinuitet skrbi o velikoj vrijednosti koju su nam ostavili.

Na drugoj razini, jednostavne faktografske činjenice mogu se iznositi u sustavu signalistike kojeg se može projektirati i izvesti komunikacijski učinkovitije negoli što to čini standardna turistička signalizacija. Ukoliko bi se, primjerice, takva signalizacija zasnovala na koncepciji igre, tako da turiste ali i djecu iz Poreča vodi po gradu prema kompleksu i pritom nudi zadatke, pitanja i rješenje (te nagrade), onda bi se postigao efekt jednostavne računalne igrice u stvarnom prostoru pa bi se na taj način lako educiralo različite ciljne skupine o činjenicama vezanim uz kompleks. Na osnovu takve razine komunikacije u samom prostoru grada mogla bi se održavati i formalna edukacije djece.

Ljudski resursi i edukacija

Obrazovanje ljudskih resursa vezano za kulturno dobro ima dva aspekta: obrazovanje stručnjaka za očuvanje, zaštitu i upravljanje kulturnim dobrom te obrazovanje javnosti. Kako bi se postigla kulturna, gospodarska i okolišna održivost objekta i njegove okolice, potrebno je osigurati kontinuirano usavršavanje stručnjaka u području očuvanja i zaštite, ali i u području upravljanja kulturnim dobrom. To podrazumijeva stručnjake iz područja kulture (specifično kulturna baština, povijest umjetnosti, konzervacija), iz područja turizma (vodiči, agencije, ugostiteljstvo itd.) kao i iz interdisciplinarnih područja (poduzetništvo temeljeno na kulturi, kulture/kreativne industrije, kulturni turizam). U tom smislu nužno je osigurati mehanizme permanentnog obrazovanja za stručne profile kao što su studijski boravci, specijalizacije, seminari, konferencije, okrugli stolovi, tečajevi i obuke. Kako bi Eufrazijeva bazilika bila pravilno valorizirana na razini čitave destinacije, potrebno je i obrazovanje javnosti o vrijednostima kulturnog dobra kao potencijalu razvoja odnosno o njegovoj identitetskoj vrijednosti. To je moguće postići kroz nastavu o kulturnim dobrima kroz obrazovne programe u školama, radu s djecom predškolskog uzrasta, kontinuiranu edukaciju šire javnosti kroz izložbe, publikacije i već prije spomenute načine, metode i didaktička sredstva.

Resursi

Kompleks Eufrazijeve bazilike je u vlasništvu Porečko-pulske biskupije. Biskupija upravlja Komplexom kroz slijedeća područja djelovanja :

- prati društveni i pravni okvir korištenja i zaštite te stanje objekata,
- analizira i priprema infrastrukturne prioritete,
- prati i vrednuje turističke aktivnosti u Eufrazijani,
- planira kadrovske potencijale educirane za rad u ovom okruženju i
- kontinuirano osigurava ljudske i financijske resurse za rad i održavanje kompleksa.

Dodatno, obzirom na kulturno povijesni i spomenički značaj, za Eufrazijanu je nadležan Konzervatorski zavod u Puli, a Ministarstvo kulture Republike Hrvatske nadležno je za očuvanje i obnovu Kompleksa kao dijela hrvatske kulturne baštine. Budući da Eufrazijana ima status svjetske baštine, o pitanjima koja se tiču njegove regulacije brine Nacionalno povjerenstvo za UNESCO.

Porečko-pulska biskupija promišlja i donosi ključne razvojne odluke, brine se o održavanju objekta te osigurava dnevnu podršku religijskim obredima, ali i promotivnim i turističkim aktivnostima. Uz upravljanje cjelovitim Kompleksom, Biskupija zapošljava djelatnike koji održavaju prostore, pružaju informacije o objektu zainteresiranim posjetiteljima i rade u suvenirnici. Sredstva za provođenje ovih aktivnosti prikupljaju se od posjetitelja i dijelom kroz udio u prihodima od događaja organiziranih u Bazilici (primjerice glazbeni festival *Koncerti u Eufrazijani*). Ova sredstva usmjeravaju se dijelom i na pokrivanje režijskih troškova te osiguravanje dijela sredstava za istraživanja i radove na obnovi i očuvanju kompleksa.

Većina aktivnosti obnove provodi se prema godišnjim programima i mjerama zaštite koje Porečko-pulska biskupija dogovara i provodi u suradnji s ključnim nacionalnim stručnjacima, te povremeno i u suradnji s vrhunskim međunarodnim znanstvenicima i konzervatorima. Ovi zahvati financiraju se većim dijelom podrškom Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

U održavanju kompleksa sudjeluje i Grad Poreč kroz osiguranje čuvarske službe. Prethodnih godina Grad je participirao i u pojedinim aktivnostima obnove i konzervatorskim radovima, no podrška je posljednjih godina izostala.

Apliciranje razvojnih programa i projekata za Eufrazijanu te projekata očuvanja i obnove kulturne baštine na ostale domaće i međunarodne izvore financiranja je izostalo.

U pripremu i provedbu kulturno umjetničkih sadržaja u prostorima ili u vezi s kompleksom Eufrazijane aktivno je uključena lokalna zajednica - Grad Poreč i ostale institucije u gradu poput Pučkog učilišta, Turističke zajednice grada Poreča, Gradskog muzeja i Gradske knjižnice. Ove ustanove su izravno ili neizravno uključene u održivo korištenje Kompleksa te imaju interesa od njegovog očuvanja. Dijelom se odvija i suradnja s Istarskom županijom, pojedincima u sektoru turizma (primjerice turistički vodiči) te nevladinim sektorom.

Kako bi ovaj Plan upravljanja bio uspješno implementiran, nužno je održati kontinuitet suradnje s lokalnom zajednicom. Također, potrebno je razvijati tješnju suradnju Biskupije i Grada Poreča kako bi se osigurala primjerena valorizacija objekta koja ujedno doprinosi značajnom razvoju turizma grada. Suradnja Biskupije i Nacionalnog povjerenstva za UNESCO uglavnom izostaje, a nužna je za osiguravanje kontinuiteta statusa svjetske baštine Kompleksa. Stoga je potrebno ojačati mehanizme takve suradnje, a uloga Nacionalnog povjerenstva za UNESCO prvenstveno se očituje u

praćenju statusa i razvoja univerzalnih vrijednosti kulturnog dobra, podizanja javne svijesti o njima te održivom razvoju lokaliteta. Već spomenutu postojeću suradnju s kulturnim institucijama i nevladinim udrugama potrebno je njegovati i unaprjeđivati. Postojeću suradnju zainteresiranih skupina potrebno je ojačati u smislu zajedničkog planiranja aktivnosti vezanih za Eufrazijanu. Stoga se predlaže osnivanje *Savjeta Kompleksa Eufrazijeve bazilike* kao savjetodavnog tijela koji bi Biskupiji pružao podršku u održivom upravljanju Kompleksom kako bi se zaštitile vrijednosti svjetske baštine koje to UNESCO-ovo kulturno dobro posjeduje. Članove takvog *Savjeta* činili bi predstavnici struke iz područja kulture, turizma, arhitekture, urbanog planiranja, poduzetništva i drugih područja koja se pokazuju nužnim za održivo upravljanje Kompleksom, kao i predstavnici Nacionalnog povjerenstva za UNESCO, Grada Poreča, Istarske županije, privatnog sektora i nevladinih udruga. Uloga *Savjeta* je prvenstveno savjetodavna za vlasnika, dakle Porečko-pulsku Biskupiju, ali ujedno i moralno obvezujuća budući da se radi o kulturnom dobru upisanom na UNESCO-ov Popis svjetske baštine. Zadaci *Savjeta* su fokusirani na sljedeće:

- promociju univerzalnih vrijednosti Kompleksa,
- koordinaciju planiranja i implementacije zaštite, korištenja, prezentacije i interpretacije Kompleksa Eufrazijeve bazilike,
- formaliziranje odnosa gradske uprave i Biskupije i unapređenja postojećih aktivnosti,
- davanje mišljenja na postojeće ili buduće inicijative, planove, projekte i programe koji se tiču samog kulturnog dobra odnosno njegovog odnosa sa širim razvojem grada s ciljem njihove harmonizacije s Planom upravljanja,
- predlaganje kriterija za razvoj tzv. kontaktne zone između Kompleksa i bliže mu okolice,
- izradu godišnjeg plana odnosno rasporeda korištenja kompleksa Bazilike za sve događaje,
- predlaganje programa edukacije osoblja Eufrazijeve bazilike za održivo upravljanje Kompleksom kao i programa obrazovanja građana (osnovne škole, neformalno obrazovanje),
- predlaganje izvora financiranja za aktivnosti Kompleksa,
- praćenje i vrednovanje rezultata i učinaka te izvještavanje o provedbi upravljanja Kompleksom kao i revidiranje Plana upravljanja prema potrebi, a prema prethodno određenim indikatorima,
- predlaganje suradnje s gradovima i sličnim sakralnim objektima povijesno-geografskog konteksta i umjetničke vrijednosti.

Takvo tijelo funkcioniralo bi prema donesenom pravilniku, a postupci i procesi upravljanja također bi bili regulirani prema zajednički donesenim pravilima. Na taj način osigurali bi se kontinuirani mehanizmi očuvanja i zaštite Bazilike, kontinuitet vezanih aktivnosti, praćenje broja posjetitelja te primjerenosti vezanih sadržaja (materijalnih i nematerijalnih), financiranje, primjereno korištenje identitetskog sustava i marketing Bazilike, odnosno njen ukupan održivi razvoj.

Financijska sredstva i resursi potrebni za provedbu ovog Plana upravljanja predloženi su Akcijskim planom. Predloženo financiranje je diversificirano; za neke aktivnosti potrebno je izdvojiti značajna sredstva, dok će neke zahtijevati minimalna ulaganja. Uloga *Savjeta* i u tom je smislu značajna jer bi se zajedničkim prikupljanjem sredstava za

očuvanje i zaštitu Komplexa te apliciranjem na različite izvore financiranja ostvario značajniji sinergijski učinak na razvoj i zaštitu Eufrazijane te na dobrobit lokalne zajednice.

Održivo korištenje i vizija za budućnost

Održivi razvoj Komplexa Eufrazijeve bazilike sagledava se holistički, dakle u suglasju s razvojem grada Poreča. Iako je Bazilika samostalno kulturno dobro koje egzistira kao vjerski, kulturološki, društveni pa i gospodarski objekt, ona je vezana uz Poreč kao geografski, kulturni, društveni i turistički teritorij. Osiguravanje održivog razvoja Komplexa, stoga, mora se prvenstveno promatrati kroz sljedeće aspekte:

- Fizičke zaštite, te
- Kontrole turističke industrije.

Fizička zaštita opisana je u poglavlju Mehanizmi zaštite i obnove pa joj ovdje nećemo posvetiti veću pažnju.

Održivi razvoj manifestira se u ekološkoj, kulturnoj, društvenoj, ekonomskoj, tehnološkoj i institucionalnoj domeni. Turizam je najviše zainteresiran za održivost resursa jer je resurs temelj njegova razvoja. Konceptija održivog razvoja turizma uvjetuje zaštitu i održivost svih turističkih resursa i temelji se na zadovoljenju potreba sadašnjih, ali i budućih generacija.

Ključni čimbenik održivog razvoja u turizmu su ljudi u različitim ulogama i aktivnostima. Turisti svojim ponašanjem izravno utječu na održivost lokaliteta dok zaposlenici u turizmu na održivost mogu utjecati na izravan ili na posredan način. Poduzeća (u okviru osnovnih, ali i povezanih djelatnosti u turizmu) imaju izravan ili posredan utjecaj na održivost kao i javne službe, a lokalno stanovništvo ima posebnu i to iznimno važnu ulogu u održivosti turističke destinacije.

Načela održivog razvoja postavljena su u Agendi 21¹ (vidi Annex), a ona su izuzetno važna i za turizam (UNCED, 1992). Temelje se na ekološkoj, sociokulturnoj i ekonomskoj održivosti. Ekološka održivost podrazumijeva razvoj usklađen s ekološkim procesima, biološkim različitostima i resursima (Vukonić, Čavlek, 2001). Sociokulturna održivost proizlazi iz društvenih funkcija turizma i manifestira se prvenstveno kroz socijalizaciju među ljudima. Kulturna funkcija turizma odnosi se prvenstveno na utjecaj što ga turistički receptivne zemlje imaju na kulturnom planu kao posljedica interakcije između privremenih posjetitelja (turista) i domicilnog stanovništva, a zaštita sociokulturnih

¹ Agenda 21 je dokument usvojen od strane vlada 182 zemlje na konferenciji Ujedinjenih naroda o okolišu i razvoju (UNCED), odnosno na Summit-u u Rio de Janeiru 1992. godine. Kao logički nastavak u području turizma, WTO i WCTT 1996. su zajednički usvojili dokument pod imenom Agenda 21 za turističku privredu. Cilj ovoga dokumenta je da pomogne vladinim institucijama nadležnim za turizam, nacionalnim turističkim organizacijama, poslovnim udruženjima i poduzećima u području turizma da ostvare svoje potencijale u cilju dostizanja održivog razvoja na lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini.

vrijednosti unutar turističke destinacije nije samo zadaća turizma, nego cijelog društva. Ekonomska održivost se zasniva na zdravom i ekonomski učinkovitim razvoju koji podrazumijeva optimalno upravljanje resursima na način da se njima mogu koristiti i buduće generacije te je kompatibilna s ekološkim i sociokulturnim načelima održivosti. Ona nalaže odgovoran odnos svih subjekata, kako na strani turističke ponude tako i na strani turističke potražnje te je dugoročno grade svi sudionici na određenom prostoru kroz poticanje očuvanja i rasta kvalitete života u sadašnjosti i budućnosti.

Održivi turizam je, dakle, onaj turizam koji zadovoljava potrebe sadašnjih turista, turističkih destinacija i svih sudionika u turizmu, uz istovremeno očuvanje i uvećavanje potencijala za korištenje turističkih resursa u budućnosti, bez ugrožavanja mogućnosti budućih generacija lokalne populacije i turista da zadovolje vlastite potrebe. Podrazumijeva unaprjeđenje kvalitete života ljudi u okviru mogućnosti ekosustava koji nas okružuje. Odgovorni i održivi razvoj turizma podrazumijeva pravo na turizam i na slobodu turističkih kretanja, zadovoljenje ekonomskih, društvenih i estetskih potreba, uz održavanje karakteristika prirodnog i društvenog okruženja i kulturno-povijesnog nasljeđa (World Council for Travel and Tourism). Ključna pitanja održivog turizma, koja su važna u slučaju upravljanja Eufrazijevom bazilikom su:

- kontrola turističkog iskustva koja za posljedicu ima kontrolu aktivnosti turista;
- razmatranje turističkog potencijala lokaliteta i upravljanje kulturno-turističkim lokalitetom; te
- nenametanje turizma lokalnoj zajednici.

Najbolji način kontrole turista te na taj način i ograničavanja nepovoljnih učinaka turizma na kulturnu baštinu jest kontrola turističkog iskustva. Uobičajeni način kontrole turističkog iskustva je standardizacija, modifikacija i komodifikacija iskustva. Iako je turizam često kritiziran zbog komodifikacije kulture, takva akcija predstavlja pragmatični način kontrole kretanja ljudi po lokalitetu, a turistu osigurava maksimalni dobitak iz iskustva koje mu je ponuđeno. Isto tako, turisti često žele kontrolirano iskustvo. Čak i kulturno osviješteni turisti žele iskustvo na ponešto standardiziran, komodificiran i modificiran način. Razlog tome je što većina turista uglavnom ima priliku lokalitet posjetiti samo jednom u životu pa ukoliko je standardizacija iskustva na prilično visokoj razini, osigurat će i kvalitetno iskustvo za većinu posjetitelja.

Za uspjeh održivog turizma, razmatra se turistički potencijal lokaliteta. Nisu svi lokaliteti prikladni kako bi se razvili u turistički proizvod ili atrakciju. Eufrazijana je u turističku industriju ušla spontano obzirom na činjenicu da je Poreč važna turistička destinacija Istre. Osim toga, menadžment većine lokaliteta reguliran je konzervatorskim planovima što može utjecati na razvoj turizma na lokalitetu. U slučaju Eufrazijane nema sukoba turizma i konzervatorskih planova već su oni dosad funkcionirali u suglasju. U tom smislu, radi očuvanja održivosti, potrebno je osigurati kontinuitet očuvanja i zaštite te gospodarske uporabe Bazilike.

I konačno, jedan od načina minimizacije negativnih učinaka turizma je nastojanje da lokalna zajednica dijeli osjećaj vlasništva nad lokalitetom. Porečani su svjesni vrijednosti Eufrazijane i imaju visoku razinu poštovanja prema njoj kao dijelu vlastitog identiteta. S druge strane, ne dijele osjećaj vlasništva nad lokalitetom što je vidljivo i u relativno niskoj razini poznavanja povijesne, umjetničke, društvene i drugih vrijednosti Kompleksa. Gospodarska valorizacija Kompleksa, pak, vidljiva je u korištenju prostora oko Bazilike za potrebe obrta i malih poduzetnika. Sadržaj poslovanja istih često ne odgovara željenim standardima upravljanja UNESCO-ovim lokalitetima, a brojnost turista koji posjećuju glavnu ulicu u blizini Bazilike stvara i nepotrebne gužve. Kao rješenje, predlaže se regulacija tzv. *Kontaktne zone* koja je prema UNESCO-ovim kriterijima i standardima definirana kao zona između zaštićenog spomenika i okolnog urbanog prostora. Taj je pojam osobito važan u urbanom kontekstu zbog redovitog tijeka svakodnevnog života u blizini spomenika kulture. U tom smislu preporuča se jasno definiranje statusa i aktivnosti u toj zoni, kako bi se osiguralo šticeenje spomenika, ali i omogućio normalan život građana. Definiranje zone podrazumijeva sljedeće prethodne aktivnosti:

- utvrđivanje količine i kakvoće gibanja i gospodarskih aktivnosti u perimetru neposredno oko kompleksa Eufrazijeve bazilike,
- utvrđivanje populacijske slike i svakodnevnih životnih okolnosti stalnog stanovništva kao i povremene (turističke) populacije neposredno oko kompleksa, te
- artikulacija kontaktne zone simboličkim oznakama kao i fizičkim objektima koji imaju funkcionalnost logičnog povezivanja kompleksa i gradskog središta.

Po definiranju zone, a prema dobivenim rezultatima prethodnih aktivnosti, moguće je na razini lokalne uprave propisati kriterije kojima bi se onda regulirao život u istoj. Time bi se postigla ujednačena vizualna identifikacija subjekata u zoni, načina njihova poslovanja, a onda i kontrole prometa turista. Za uspostavu i normalno funkcioniranje kontaktne zone najvažnije je uvažavanje dvaju kriterija: održanje normalnog svakodnevnog života i poticanje čuvanja i razvoja potencijala kompleksa. U tu svrhu potrebno je razviti projekt su-djelovanja stanovnika i korisnika stambenih i poslovnih prostora u kontaktnoj zoni. Takav karakter su-djelovanja najbolje se potiče sukreiranjem projekta koji počinje vizualnim identitetom, a u svrhu jasnog označavanja prostora neposredno oko kompleksa. Taj projekt može biti dio ukupnog projekta komunikacije i signalistike, koji kroz cijelu Poreštinu i od ulaza u grad dovodi gosta do samog kompleksa. Stanovnicima i stalnim korisnicima kontaktne zone, uz pomoć struke, valja omogućiti sukreiranje tog dijela identiteta. Potom valja napraviti program aktivnosti u formi neformalnog klastera kojeg tvore obrtnici s prostorima u kontaktnoj zoni, a posebno davatelji ugostiteljskih usluga i izrađivači te prodavači suvenira. Kroz ovakvu "klasterizaciju" oni bi se poticali da se kompleks i njegove vrijednosti još jače i neposrednije uključe u njihovu ponudu, kako vizualnim motivima i predmetima, tako i metaforičkim vrijednostima koje bi se koristile kao denominator gastronomske ponude.

Da bi se održivost u smislu kontrole turističkog tijeka postigla, važno je da Grad Poreč ima jasno definiranu turističku politiku. Ona je preduvjet uspješnog upravljanja Porečom kao destinacijom, a učinkovitost u upravljanju Kompleksom Eufrazijeve bazilike ovisit će i o upravljanju destinacijom kao cjelinom. Dodatno, ovaj Plan upravljanja postavlja jasne ciljeve razvoja Eufrazijeve bazilike koji trebaju osigurati njen održivi razvoj.

Za dinamičan razvoj turizma potrebno je osigurati optimalno zadovoljenje turističkih potreba, zaštitu turističkih resursa te profitabilno poslovanje poslovnih subjekata u turizmu što je cilj ispravne turističke politike (ekonomska održivost). To podrazumijeva stabilno dugoročno financiranje rada Komplexa, kontinuirane turističke aktivnosti i programi na razini kapaciteta prihvatljivosti Komplexa, zapošljavanje lokalnog stanovništva u i oko objekta, te porast prihoda i standarda lokalnog stanovništva temeljem programa razvijenih na temu Eufrazijane.

Istovremeno, potrebno je osigurati nesmetani tijek svakodnevnih aktivnosti lokalnog stanovništva (sociokulturna održivost) koja je izuzetno ovisna o turističkim aktivnostima. U tom smislu, nužno je čuvati, štititi i održivo koristiti kulturnu baštinu (sam Komplex, ali i drugu povezanu baštinu) čime se istovremeno osigurava očuvanje lokalnog identiteta i kontinuitet povijesti. Potrebno je njegovati lokalnu tradiciju, umjetnička dostignuća kao i vjerskih i duhovnih vrijednosti. Predlaže se i kontinuirano održavanje edukacijske funkcije Komplexa čime se osigurava kontinuitet očuvanja identiteta.

Također, predlažu se održive aktivnosti koje ne štete okolišu i prirodnim resursima u poručuju kompleksa i okolice, pokrenuti aktivnosti na osiguranju energetske efikasnosti objekta te uvesti zeleno poslovanje bez štetnih utjecaja i nusprodukata poslovanja na okoliš (ekološka održivost).

U samoj zaštiti Komplexa potrebno je koristiti originalne materijale i tehnike rada pri obnovi Komplexa kao i suvremene tehnologije koje ne narušavaju atmosferu i objekt već doprinose održivom korištenju (sigurnosne kamere, protupožarni uređaji, IT tehnologije u interpretaciji). Time se osigurava tehnološka održivost.

Od posebne je važnosti i institucionalna održivost. Kako bi se osigurala, nužna je postojana upravljačka struktura u Biskupiji te suradnja s lokalnim, regionalnim i nacionalnim nositeljima razvoja u planiranju sadržaja i događanja. U okviru ovog projekta već je uspostavljena međunarodna suradnja sa sličnim lokalitetima i treba inzistirati na kontinuitetu i postojanosti suradnje s međunarodnim znanstvenim i stručnim institucijama. Također, nužno je održavati i razvijati suradnju s gradskim institucijama u području kulture i obrazovanja te s civilnim društvom (primjerice kroz osnivanje Društva prijatelja Eufrazijane).

Za održivost je bitna i mogućnost multiplikacijskog učinka kako bi se model održivog načina upravljanja Eufrazijevom bazilikom mogao primijeniti i u drugim objektima ovog tipa i značaja. Time se osigurava održivost na razini destinacije, a ujedno je i primjer dobre prakse za druge lokalitete baštine.

Održivo korištenje manifestira se i kroz kontinuiranu valorizaciju lokaliteta od strane samih građana. Praksa korištenja Eufrazijeve bazilike u smislu održavanja raznih manifestacija (osobito izložbi i koncerata zbog izvrsnih akustičkih svojstava) od strane lokalnih organizatora već je utemeljena te je važno nastaviti je jer se time osigurava održivost ne samo u upravljanju lokalitetom, već i u valorizaciji samog lokaliteta u smislu njegovog identiteta, važnosti, ponosa, ali i koristi za samu lokalnu zajednicu. Osiguravajući korištenje lokaliteta od strane lokalne zajednice, ali i primjereno korištenje od strane turista, doprinose zadanoj viziji upravljanja kompleksom koja

podrazumijeva njegovu povijesnu, duhovnu, estetsku, identitetsku, gospodarsku i turističku vrijednost.

Literatura

1. *Porečki susret arheologa : rezultati arheoloških istraživanja na području Istre : zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Poreču 29. rujna 2006.* [ur.Miljenko Jurković], Zavičajni muzej Poreštine, Poreč, 2008.

Bernardi, Gabriella, *I mosaici della basilica Eufrasiana di Parenzo: documenti per la storia dei restauri (1862-1916)*, Unione degli Italiani dell' Istria e di Fiume, Rovinj, 2006.

Cambi, Nenad, *Antika*, Naklada Ljevak : Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2002.

Cambi, Nenad, *Bilješke uz ikonografski program apsidalnih mozaika Eufrazijeve bazilike u Poreču*. Radovi (Sveučilište u Splitu. Filozofski fakultet Zadar. Razdio povijesnih znanosti), vol. 38, 2000., str. 101-112

Chevalier, Pascale; Matejčić, Ivan, *La basilique euphrasienne de Poreč. L'Archéo-Thema. Revue d'archéologie et d'histoire* 3 (2009), 4; 52-55

Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage World heritage committee, Thirty-second Session, Quebec City, Canada, 2.- 10.srpanj 2008.

Eufrazijana, u: Enciklopedija likovnih umjetnosti 2 D-Ini, Naklada leksikografskog zavoda FNRJ, Zagreb, 1962., str. 235-236

Eufrazijeva bazilika u Poreču, u: Enciklopedija hrvatske umjetnosti 1, Zagreb, 1965./1995., str. 240

Geografski i meteorološki podaci, tablica 1-13. Srednje mjesečne temperature zraka u 2010.1) i za razdoblje od 1961. Do 1990., Pula, u: Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2011. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 2011., str. 47

Grabovac, Višnja, *Bizantska ljepotica na tlu Istre*, u: Meridijani: časopis za zemljopis, povijest, ekologiju i putovanja, br. 163, ožujak 2012., str. 36-43

Istra kroz vrijeme – Pregled povijesti Istre sa osvrtom na grad Rijeku [ur. E. Ivetić], Centro di ricerche storiche ; Unione italiana ; Universita popolare, Rovinj, 2006., str. 189-191

Krautheimer, Richard, *Early Christian and Byzantine Architecture*, Harmondsworth [etc.]; Penguin Books, cop. 1975., str. 293-295

Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, Zagreb, 1979., str. 319

Matejčić, Ivan, *Episcopio della eufrasiana di Parenzo, Antiquité tardive* 11 (2002); 67-72

Matejčić, Ivan, *Eufrazijana*, u: Istarska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2007., str. 211

Matejčić, Ivan, *Eufrazijeva bazilika, Arheologija i turizam u Hrvatskoj – Archeology and tourism in Croatia* / Mihelić, Sanjin (ur.). Zagreb: Arheološki muzej, Zagreb, 2009., str. 40-45.

Matejčić, Ivan, *Građevni razvoj katedrale u Poreču: doktorski rad*, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb, 2007.

Milinović, Dino, *Ikonografski program mozaika u središnjoj apsidi Eufrazijeve bazilike u Poreču: carsko pokroviteljstvo i uloga Bogorodice*, u: Prilozi povijesti umjetnosti u

Dalmaciji, svezak 38, Konzervatorski Odjel Ministarstva kulture Republike Hrvatske: Književni Krug, Split, 1999./2000., str.73-88

Milohanić, Tomislav, *Eufrazijeva bazilika: [turistička monografija]*, Turistička naklada, Zagreb, 2010.

Milošević, Ante, Ćorko, Damir, Matejčić, Ivan, Peković, Željko, *Eufrazijana u Poreču, Srednjoročni program radova*, 2011.

Milovan, Antun, *Eufrazijeva bazilika u Poreču*, Sv. German, Pula, 1998.

Mlakar, Štefan, *Istra u antici*, Arheološki muzej Istre, Pula, 1962., str.32

Mohorovičić, Andre, *Konzervatorski radovi na Eufrazijevoj bazilici u Poreču*, u: Bulletin Instituta za likovne umjetnosti VII odjela, 1957., str. 117-119

Novi magisteriji i disertacije, u: Kvartal, br. V-2, Zagreb, 2008., str. 76-77

Perčić, Iva, *Poreč: the Euphrasius basilica*, Beograd, 1968.

Petrović, Ivanka, *Proslava i međunarodni znanstveni skup „Eufrazijeva bazilika i Poreč“: Poreč, 7.-10. rujna 1998.*, u: Slovo, br. 50, 2000., str. 269-271

Poreč, u: Leksikon JLZ, A-Ž, Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod, 1974., str. 778

Prelog, Milan, *Eufrazijeva bazilika u Poreču*, Buvina, Zagreb, Poreč, 1994.

Prelog, Milan, *Između antike i romanike: povijesnoumjetničke studije I*, Naklada Prelog; Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1994., str. 107-137

Prelog, Milan, *Poreč, grad i spomenici*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2007.

Sanader, Mirjana, *Antički gradovi u Hrvatskoj* [zemljovid i planovi gradova Tomislav Kaniški; fotografije Darko Bovoljak], Školska knjiga, Zagreb, 2004., str. 68-93

Statut grada Poreča iz 1363. godine; Zaključci Buzetskog općinskog vijeća 1502 - 1523. godine ; Notarska knjiga buzetskog notara Martina Sotolića 1492 - 1517. godine [ur. Mirko Zjačić], JAZU, Zagreb, 1979., str. 7-203

Terry, Ann, Gilmore Eaves, Fiona, *Retrieving the record : a century of archaeology at Poreč : (1847-1947)*, svezak 1, International Research Center for Late Antiquity and the Middle Ages Motovun, University of Zagreb, Zagreb, 2002.

Terry Ann, Muhlstein Tom, *New Documentary Evidence for the Restoration of the Sixth-Century Wall Mosaics at the Eufraziana in Porec*, u: Radovi XIII. međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju, Split-Poreč, 25.9.-1.10.1994. , Dio 2, Arheološki muzej; Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana, Split, Roma, 1998., str. 1047-1075

Šonje, Ante, *Predeufrazijevske bazilike u Poreču*, Poreč, 1971., str. 224

Šonje, Ante, *Ranobizantska crkvena arhitektura u Poreštini*, u: Bizant i crkveno graditeljstvo u Istri, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1981., str. 7-67

Šonje, Ante, *Crkvena arhitektura zapadne Istre: područje Porečke biskupije od IV. do XVI. stoljeća*, Kršćanska sadašnjost; IKD „Juraj Dobrila“, Pazin, 1982., str. 21-38

World Heritage List, Porec (Croatia), No 809, ICOMOS, rujna 1997.

Veliki atlas Hrvatske [ur. Ivanka Borovac], Zagreb, Mozaik knjiga, 2002., str. 286

Vicelja, Marina, *Istra i Bizant : neki povijesno-ikonografski aspekti u interpretaciji umjetnosti 6. stoljeća u Istri*, Matica hrvatska, Ogranak Rijeka, Rijeka, 2007., str. 58-68

Internet izvori

Državni zavod za statistiku, 1. *Kontingenti stanovništva po gradovima/općinama*, Poreč, 2011. god, URL: <http://www.dzs.hr/> [13.09.2013.]

Državni zavod za statistiku, 2. *Stanovništvo prema narodnosti po gradovima/općinama*, Poreč, 2011. god, URL: <http://www.dzs.hr/> [13.09.2013.]

Duraković, L., *Koncerti u Eufrazijani*, u: Istarska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2008., URL: <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1408> [13.09.2013.]

Episcopal Complex of the Euphrasian Basilica in the Historic Centre of Poreč, Advisory Body Evaluation, 19. srpanj 1996., URL: http://whc.unesco.org/archive/advisory_body_evaluation/809.pdf [15.09.2013.]

Episcopal Complex of the Euphrasian Basilica in the Historic Centre of Poreč, u: World Heritage List, URL: <http://whc.unesco.org/en/list/809> [15.09.2013.]

Eufrazijeva bazilika, URL: <http://www.photo-galleries.org/eufrazijeva-bazilika.htm> [14.09.2013.]

Eufrazijeva bazilika, URL: <http://www.sitiunescoadriatico.org/index.php?pg=1297> [14.09.2013.]

Iustitia, URL: <http://www.istrainspirit.hr/hr/archive-events/50/iustitia.html> [08.09.2013.]

Klima u Poreču, URL: <http://porec.aventin.hr/index.htm> [14.09.2013.]

Matejčić, Ivan, *Eufrazijana*, URL: <http://www.culture-vision.com/matejcic.htm> [15.09.2013.]

Poreč, URL: <http://www.adriatic.hr/en/guide/istria-riviera-porec-porec/pl-412> [08.09.2013.]

Poreč, URL: http://www.adriatica.net/destinations/hrvatska/istra/porec_hr.htm [08.09.2013.]

Poreč, Kompleks Eufrazijeve bazilike, u: Registar kulturnih dobara Hrvatske, Nepokretno kulturno dobro-pojedinačno, URL: <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212> [16.09.2013.]

Poreč, u: Registar kulturnih dobara Hrvatske, Nepokretno kulturno dobro-kulturno-povijesna cjelina, URL: <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212> [16.09.2013.]

Poreč, URL: <http://historica.com/hr/istra/plava/porec/> [08.09.2013.]

Poreč, URL: <http://hr.wikipedia.org/wiki/Pore%C4%8D> [08.09.2013.]

Poreč, URL: <http://porec.aventin.hr/> [08.09.2013.]

Poreč, URL: http://www.denta-tourist.net/index.php?option=com_content&view=article&id=160&Itemid=125&lang=hr [08.09.2013.]

Poreč, URL: <http://www.istra.hr/hr/regije-i-mjesta/mjesta-i-gradovi/ltz-porec/ponesto-o-porecu> [08.09.2013.]

Poreč, URL: <http://www.porec.hr/default.aspx> [08.09.2013.]

Poreč, URL: <http://www.topdestinacije.hr/destinacija/istra-porec-8> [08.09.2013.]

Poreč, URL: <http://www.to-porec.com/en/tourist-visit-porec-istria> [08.09.2013.]

Poreč, Zavičajni muzej Poreštine, URL: <http://www.istrainspirit.hr/hr/venue/5/porec-zavicajni-muzej-porestine.html> [08.09.2013.]

Proleksis enciklopedija, URL: <http://proleksis.lzmk.hr/29969/> [14.09.2013.]

Registar kulturnih dobara Hrvatske, Nepokretno kulturno dobro-kulturno-povijesna cjelina, URL: <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212> [16.09.2013.]

Škunca, S. J., *Eufrazije*, u: Istarska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2008., URL: <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1408> [13.09.2013.]

Zavičajni muzej Poreštine, Službena internetska stanica, URL: <http://www.muzejporec.hr/hr/naslovna/> [08.09.2013.]

Annex

Načela Agende 21

1. Čovjek je u središtu interesa održivog razvoja. On mora imati mogućnost zdravog i produktivnog života u skladu s prirodom.
2. Države imaju suvereno pravo iskorištavati svoje resurse u skladu s njihovom politikom razvoja i zaštite okoliša, te imaju odgovornost osigurati da aktivnosti u područjima pod njihovom jurisdikcijom i kontrolom ne uzrokuju štete na okolišu drugih država.
3. Svatko ima pravo na razvoj na način da se omogući razvoj i kvalitetan okoliš sadašnjim i budućim generacijama.
4. Sve države i ljudi moraju surađivati u ostvarenju temeljnog zadatka – prevladavanja siromaštva, kao važnog zahtjeva održivog razvoja.
5. Države moraju surađivati u duhu globalnog partnerstva na očuvanju, zaštiti i obnovi zdravog i integralnog ekosustava Zemlje. Države imaju zajedničke, ali i posebne odgovornosti.
6. Za dostizanje održivog razvoja i više kvalitete života svih ljudi države moraju smanjiti i/ili eliminirati neodržive načine proizvodnje i potrošnje, te promovirati prikladnu demografsku politiku.
7. S problemima zaštite okoliša najbolje se suočava i rješava ih uz sudjelovanje stanovništva. Na nacionalnoj razini svaka osoba mora imati adekvatan pristup informacijama u svezi stanja okoliša.
8. Države moraju donijeti efikasnu pravnu regulativu po pitanju zaštite okoliša. Standardi zaštite okoliša, menadžerski zadaci i prioritete trebaju biti usklađeni sa stanjem okoliša u području gdje subjekt djeluje.
9. Znanje i tradicionalna praksa autohtonog stanovništva i njihovih zajednica imaju vitalnu ulogu u menadžmentu zaštite okoliša i razvoju.
10. Potrebno je zaštititi okoliš i prirodne resurse ljudi koji su ugnjetavani ili pod okupacijom.
11. Mir, razvoj i zaštita okoliša su međuzavisni i neodvojivi.
12. Države moraju u miru rješavati sve nesuglasice po pitanju zaštite okoliša u skladu s Poveljom Ujedinjenih naroda.
13. Države i ljudi moraju surađivati u dobroj vjeri i u duhu partnerstva s ciljem ostvarenja ovih načela, te u budućem razvoju međusobnog prava na području održivog razvoja.
14. Ostala načela.

